

Снимка: Искърското гефиле при Лакатник, фотограф. Николай Цинцарски

В изданието са използвани фотографии на
Николай Цинцарски, Борис Кръстев, Калина Тодорова, Оля Генова и Георги Чараклиев

За повече информация:

www.sofoblast.government.bg

Тази брошура е създадена в рамките на проект с
регистрационен номер на договор № 24-10М-39/24.04.2015 г.

„Храмът на родовете памет“ Консервация, реставрация и
експониране на църквата „Св. Рождество Богородично“

– с. Миланово, община Своге“ по Програма БГ 08

„Културно наследство и съвременни изкуства“,

Мярка 1 „Реставриране, обновяване и опазване на културното наследство“,
който е финансиран от Финансовия механизъм на

Европейското икономическо пространство 2009-2014“.

www.culture-eea-bg.org

www.eeagrants.org

ОБРОЦИ И ОБРОЧНА ДЕЙНОСТ В ИСКЪРСКОТО ДЕФИЛЕ

Специализирано проучване по проект:
“Храмът на родовете памет“

Консервация, реставрация и експониране на църквата
„Св. Рождество Богородично“ –
с. Миланово, община Своге

Снимка: Оброчен кръст в м. Чудил, с. Дружево, община Своге, фотограф. Николай Цинцарски

Проектът се финансира по програма БГ 08
“Културно наследство и съвременни изкуства”,
Мярка 1 „Реставриране, обновяване и опазване на културното наследство“
от Финансовия механизъм на Европейското
икономическо пространство 2009-2014 г.

Областна администрация
Софийска област

Изпълнител:

ИМИ 2008 ЕООД

Оброци и оброчна дейност в Искърското дефиле

Оброчищата заемат особено място сред свещените места на Врачанската планина. Те носят в себе си знаците на древни знания, вярвания и практики, посветени на митичния стопанин закрилник и в същото време сами по себе си са знаци за християнското преоткриване на връзката между земното и Божественото. Места, където се срещат старинна магическа обредност, чисто народни обичаи, църковно-религиозни ритуали и символи. Тяхното възникване и предназначение е пряко свързано с изконното желание на общността за общуване с Бога и осигуряване на благоденствие чрез посредническата функция на покровителя – стопанина, светеца. Мястото им в богатата обредна система на планинците от Искърското дефиле е пряко обвързано с културната и родова памет и традиции, до голяма степен обусловени от суровия и труден живот в планината, но и от вечната връзка на човека, роден и отраснал по тези места с природата и заобикалящия го мир.

Искърският пролом е най-дългият и най-впечатляващият природен феномен от този род в България. Величественото дефиле в Западна Стара планина свързва Софийската котловина с Дунавската равнина. Мястото е определяно като изключително интересно от геоложка гледна точка, тъй като проломът представлява напречен разрез на Старопланинската верига. Същинската част на ждрелото се простира от град Нови Искър до село Лютиброд, дълга е 67 км и в последната си, най-атраaktivна част се явява югоизточна граница за територията на Природен парк „Врачански Балкан”. Районът е наситен с природни и културно-исторически забележителности.

На територията на парка се намират защитената местност Лакатнишки скали и природните забележителности Темната дупка, Ритлите и Черепишките скали. Както в миналото, така и днес те са притегателна сила за човека и благодарение на местоположението си – дефилето, най-естествен път през планината още от древността – не само са осигурили своето трайно присъствие в местните бит и традиции, култура и изкуство, но разнасят славата на този впечатляващ край с посланията на писатели, пътешественици и художници далеч по света.

Красивите местности покрай река Искър са обитавани от най-стари времена. Многобройните археологически находки – надгробни могили и артефакти, исторически, езикови и етнографски извори, представящи културата и бита на народите, населявали тези земи, са красноречиво доказателство в подкрепа на твърдението ни, че тук е имало живот от праисторическо време и той не е прекъсвал за дълги периоди. Най-ранните, установени засега, селища в изследвания район са от края на медно-каменната епоха (V-IV хил. пр. Хр.), разположени на естествено укрепени и защитени места. Такова е локализирано в м. Градището при Елисейна, където има останки и от късноантична и средновековна крепост. Тази топографска приемственост вероятно е валидна и за другите антични и средновековни градища в Искърското дефиле. Все още личат останките от поселенията на траките, десетки антични и средновековни крепости, селища и градища: Осиковското, Лакатнишкото и Дупнивръшкото градище, Градо при Оселна, Златишкото градище в землището на Зверино, Калето при Игнатица, Заград, Шишмановото кале и Коритенград при Лютиброд. В тяхното разположение е установена закономерност: всяко едно има визуална връзка с други две съседни, което предполага размяна на светлинни или димни сигнали. Проучени са останки от раннохристиянски трикорабни базилики (V-VI в.) в м. Пресветица – Очин дол и при Ритлите – Лютиброд, както и църквата „Св. Георги” (XIII-XIV в.) при Ритлите.

Безспорно е културното влияние на двата големи манастира, които се намират в близост до пролома – Черепишкия манастир „Успение Богородично” и Осеновлашкия манастир „Седемте престола”, средновековните и възрожденски църкви, оцелели през годините – свети места в родовата памет на местното население. Свети места са многобройните оброчища, осяяли планинските високи поляни, била и стари пътища. Почитта на хората към тях е от незапомнени времена и цели осигуряване на благоденствие и плодородие. Стопаните на планината поддържат жива връзката между човека и Бога чрез обряда и ритуала. Голяма е ролята на посредника – в силата на закрилника, на светеца да пази и помага се вярва и днес.

Представените в това проучване 118 оброка и оброчни места се намират в землищата на 11 селища, разположени на двата бряга на р. Искър от Дружево и Лакатник до Лютиброд: Дружево, Миланово, Лакатник, Оплетня, Елисейна, Зли дол,

Оселна, Очин дол, Зверино, Игнатица и Лютиброд. Те могат да бъдат открити в самите села или извън тях, при труднодостъпни кошари, върху древни сакрални места, тракийски могили или средновековни некрополи, в дворовете на стари или нови църкви, до свещени дървета, край реки, потоци и извори. Всяко оброчище е разгледано в рамките на оброчната система на региона и селището и в контекста на традиционния календар на планинците. Хронологична рамка – от нач. на ХХ в. до наши дни. Описани са оброчните знаци, патроните и обредността, свързана с жертвата – курбан за всеки изследван обект. Общите елементи, обобщенията и изводите са изведени във втората част на изследването, докато първата част дава сравнително изчерпателна и подробна картина на историята и съвременното състояние на оброчната система на всяко едно от посочените селища. Настоящото издание съдържа, в достъпен и значително съкратен вид, най-интересните и любопитни за масовия читател моменти. Предмет на проучването, освен митологията на конкретния оброк, са миналото, топонимията и присъствието му в наративната традиция на местните жители. Така на следващите страници могат да се прочетат откъсчета от занимателни истории, понякога с неочакван край и нотка на носталгия, разказани с автентичния език на хората от планината: за техните вярвания и „служби”, за чисто човешките болки и радости, за предаваните в семейството и родата знания и житейска мъдрост.

Дружево

Селото до 1952 г. носи името Дупни връх. Намира се в Софийска област, община Своге, на 33 км северно от гр. Своге, в Дружевската/Дупнивръшка седловина. Състои се от отделни махали, разположени от 800 до 1000 м надморска височина. Днешното село е възникнало в края на XVIII и нач. на XIX в. Първите жители са преселници от близки райони, които намират тук добри условия за препитание, но землището е обитавано от дълбока древност.

Седем са неизследваните тракийски могилики, наричани от местните „буци“. Запазени са останки от основите на две стари църкви. Едната е в центъра на Дружево, а другата - в ниско планинско дере, под днешното село в м. Манастира. Според предание там е съществувала голяма махала, но след превземането на Видин, турците я опожаряват. Основни поминъци са земеделие, животновъдство и дърводелство. През ХХ в. хората от селото намират препитание в мините и металургичния завод в Елисейна. Първото училище е отворено през 1860 г. (ТДА – Враца, Ф1, оп1, а.е. 115, л. 2,3).

Събор на селото някога празнували и на Спасовден, и на Димитровден, но днес е останал само този на Спасовден. През ХХ в. действаща черква в Дупни връх/Дружево не е имало, хората се черкували, женили и кръщавали в съседното Осиково/Миланово – в старата църква в махала Старо село.

Останки от стар манастир и църква. Според фолклорни данни, събрани през 1927 г. селото е заселено около 1760 г. като първоначално дошлите преселници от софийските и врачанските села населили м. Селището: „Селото е пръснато, а само около 20-30 къщи са групирани около тогавашната черква и училище. Знае се, че черквата е осветена 1860-1870 год., а няколко години преди това е била построена от букови дъски. (ТДА – Враца, Ф1, оп1, а.е. 115, л. 2,3). В района на селото има развалини от стар манастир, а м. Църквището е „много старо черковно място“, твърдят местните жители.

Оброци и служби. По време на нашето теренно проучване успяхме да съберем данни за седем оброчни места, разположени на знакови за селището местности, за обредните действия някога и подновената служба на курбаните днес. В спомените на местните като особено събитие е „запечатена” общата трапеза на Гергьовден при оброка на Градище. Дори „по комунистическо” се опитали да подновят курбана, макар

тогава да се събирали на общи трапези на 1-ви май. Оброкът при вековното дърво е смятан за най-старото и свято място в селището и днес.

Стар оброк на Гергьовден до вековен дъб на Градището. Стар оброк до вековен дъб на полянка сред горичка във високата част на Градището. На оброчното място до вековното дърво има два каменни кръста. Единият е от началото на XX в., според местните – от 1915-16 г., с релефни изображения на соларни символи и християнски знаци (слънчева розета, но и антропоморфно представяне на слънцето-божеството, кръстове и др).

Кръстът е с внушителни размери – 1.70 м височина и ширина на раменете 0,80 м. Пред него е запазен, макар и счупен, още по-стар по-малък кръст от бигор. „Имало е дъб, още по-голям от този. И на същото място израства този, който е може би на 200 години, може и повече” (СИС).

Местността е обградена с легендарен ореол, подобно на Осиковското, Лакатнишкото и всички останали градища по дефилето. Легендите и преданията го отнасят към култовите места, посветени на Бога – Слънце и неговите християнски заповедници светците Константин и Елена. „Градището е много стар оброк – още от преди латинско време още. Имало оброци – два са били. Един е на местото на тоя, който е сега – и стария си седи кръст до него, знаеш го, бигор. Имало е и още един – точно в средата на Градището. И той, дедо Петър, ми казва, че това е било летна вила ли е, резиденция ли е, сгради, постройки и тука са идвали летото царица Елена и цар Константин. Имали са сгради – Градището. Отдолу казват, че е имало кухня, голяма кухня – пещери и вътре тунели, такива работи. Имало вода. Изворна вода. И сега нали извира – над Градището към Бьоринов трап извира вода – точно по средата на Градището и на Стубел – почти на едно и също

ниво от двете страни на тази височина извира вода” (СИС).

Имало още един каменен кръст – той бележел гроба на голям воин, паднал тук в сражение – някога, „още по времето на цар Константин и царица Елена”, разказват в околността.

„Много хубав курбан! Целото село излиза и носи по едно агне от къщи и в един кръг така се нареждат – секи си знае местото къде му е” (ЕАН).

„Гергьовден ние си го честваме на оброк и секи си коля агне. Коляме си на Гергьовден ягнето, сложиме му венче, прекадиме го некой път на живо и тогава са заколи. И на Гергьовден са пълни, пече са. И зимаме го цело, как си е цело – на оброко. Там си имаше трапези така те – наредено и секи си знаеше къде му е местото – кой къде си слага. И си прекади попо и си тогава седаме и почваме да си чупиме, нали и си ядеме. Даже нали ние сме наседали така те (в полукръг около оброка на поляната – б.м.) и ни канат хората – ти си земеш от техното, те – от нашето, нали, караме си така те наред там. Ядене, пиене на ливадата там...

А и правехме кога не вали, правехме молебен. Кога не вали дъжд, правехме молебен. Попо си чете – една година, помна значи... На същото място са прави молебен за дъжд. Събират са сичките, къде си ходехме – селото. И тогава попо чете, чете, прави молебен и като са създаде един облак и като удари значи, та си не моя дойдеме! Дъжд, тогава, същия ден, кога направи молебена” (СИН).

Оброк на Петровден на Чудил. Оброчното място е на висок връх, вижда се от селото. Оброкът е бил поддържан от Чапкъниците и задължително се е колело овен или овца. Оброчният знак е запазен – почти дублира каменния кръст на Градището от нач. на XX в., с релефни изображения, но с по-малки размери: 1,20/0,60 м. Оброкът е подновен, като се служи на същия патрон, но обща трапеза се прави в селото „три къщи са там и са редат – колат овца”.

Оброк на Говежди кръст в м. Крушите. Стар оброк, на който се служело на Горещниците. Оброчният кръст, поставен до средното от три яворови дървета, също почти дублира по форма и релефна украса новия каменен кръст от началото на XX в. от Градището, само че отново с по-малки размери – височина 1,20 м, с ширина на раменете 0,60 м. На гърба, в горния десен ъгъл, се забелязват следи от надписи. Местните наричат оброка „Говежди кръст”, защото жертвеното животно, което се давало за курбан, е теле – „мъжко теле”. Оброкът се поддържал от Чапкъниците. Службата на оброка е преустановена в средата на XX в., след което не е подновявана.

Оброк на Илинден в подножието на връх Гарванец – „Пенчовия кръст”. Оброчното място е популярно като „Есперанто”- до лагера. Стар родов оброк на Пенчовци. Оброчният кръст е на полянка сред борова горичка над пътя – стар кръст от бигор с релефно изображение на система от три кръста, висок 0,60 м с ширина на раменете 0,40 м.

Стар оброк, празнуван на Илинден до средата на XX в. Подновен от Евгени Николов от рода Пенчовци, когато станал кмет на селото през 2005 г. „Той е родов оброк, защото съм чул, баба ми е казала, че са хилядили. Нали като та благославят некога и речът: „Да илядиш!”, „Къде одиш – да илядиш!” – значи да имаш много пари, много стока и им е вървело и затова са го правили. С овце, кози, кокошки, кучета – имат числото хиляда – от сичко. И са ги смятали за богати – затова са подържали тоя оброк – за здраве и благоденствие” (ЕАН).

Оброк на Илинденския кръст на Остреница. Междуселски оброк, на който се събирали хора от съседни махали на Губислав и Дружево. Службата на него не е подновена.

Оброк в м. Дело. Оброчното място било при Чукаловци. Хората от селото твърдят, че там също е имало манастир и каменен кръст. Не се помни на кой празник се е служело.

Оброк на Бигоро. На мястото имало оброчен знак – „камък с двоен кръст”. Не се помни кой и в чест на кой светец е служил някога.

***Дъбът – свещеното дърво на планиниците**

Макар да видяхме оброци до стари букове, върби и явори, черници, круши и орехи, дъбът е свещеното дърво на планиниците от дефилето. На голяма част от запазените оброци и в многобройните разкази свещеността се извършва до вековни церове, които пазят спомен за общите трапези на поколения. Под техните клони хората давали жертва за здраве и берекет, правели молебени за дъжд или връзвали обредни люлки на Великден и Геръовден. Вековните дървета са на особена почит, както и тези до оброци, параклиси, църкви и манастири – ако отсечеш такава дърво, ще се разболееш и умреш, вярват старите, защото в него седи светецът. Във всяко посетено от нас село се знаят такива случаи, които се помнят и припомнят за поука.

Митологията на планиниците пази следи от пред християнските вярвания, според които светът е голямо дъбово дърво. Образът на дъб с орел на върха като прототип на световното дърво се среща както в легенди, предания, приказки и разкази, така и в песенната традиция на хората от Врачанската планина. Смята се, че тези орли са пазителите на землищата от хали и градушки. Дъбът е и самодивско, и змейово дърво, път между горната и долната земя. Обредните люлки, които се връзват на вековните дървета, за да се люлеят момите, са също с предпазен характер – за от самодиви, змейове и змеици.

В по-ново време моми и ергени се люлеят заедно за здраве, берекет и късмет.

Миланово

Старото име на селището е Осиково, преименувано (1950) на родения в него септемвриец Милан Петров Трупльов. Землището на с. Миланово (Осиково) се намира в южните части на Врачанската планина. Центърът на селото е на 820 м н.в. Най-високият връх, който е и най-висок във Врачанската планина, е Бегличка могила - 1482 м н.в.

Според археолози Осиково е старобългарско селище, образувано на мястото на антично трако-римско селище на рудари, за което свидетелстват и останките от стари рудници в местностите *Виля глава, Герано, Котлината, Стакьовица*. В землището са регистрирани около 25 надгробни могилки, непроучени, които местните наричат „мацулки“. Заварено от османските поробители с днешното си име и се среща в турски документи от XV до XIX в. Местило се е няколко пъти. Основните занятия на осиковци в миналото са земеделие, животновъдство и дърварство. След Освобождението населението масово се разселва и до 30-те год. на XX в. се оформят пет големи махали, от които Гумна/Гувна станала център на новото селище, до голяма степен обусловено от факта, че по това време през района минават пътищата от Лакатник за Вършец и Враца.

Градището или *Осиковското градище*, е популярна местност в землището на селото, която е получила името си по запазените останки от охранителна крепост, разположена на това място и описана от австро-унгарския пътешественик

Феликс Каниц. Античната и сердонвеквно крепост е непроучена археологически. Вековното дърво на Градището е с пречупен от мълниите връх.

Църквата „Рождество Богородично“ в Старото село е една от най-старите в региона. Легендата разказва, че е построена на мястото, където най-рано изгрява и най-късно залязва слънцето. Това станало около половин век след образуването на Старото село. Паметен надпис сочи годината, в която строежът бил завършен – 15 юли 1492 г. – „...година 7000 от Сътворението“. Надписът е заснет и разчетен през 1940 г. от Димитър Николов: „Храм на Рождеството на Пресветата наша Владичина Богородица и приснодева Мария“.

Обявена за паметник на културата. В дворното място пред черквата, което сега е поляна, се е намирало първоначално гробището. Това се знае като предание, защото много отдавна е изместено там, където е сега старото гробище. Гробовете и гробни места са били подредени по фамилии. На празници като Гергьовден, Петковден и др. хората се подреждали по фамилии в двора пред черквата така, както по фамилии е било подредено и гробището. След трагичната катастрофа и гибелта на 15 души от с. Миланово през 1968 г. гробището от Старото село е преместено на Църквище, където е и днес, без да се спазва традиционният ред и подредба по родове и фамилии. В днешно време се прави събор в Старото село при старата черква с курбан, църковна служба и водосвет за здраве.

След построяване на новата черква в центъра на селото (през 2003 г.), която носи името „*Рождество Богородично*“, се прави събор с курбан и водосвет, музика и много веселба (Динова 2015). На Крушовица не се помни да е имало света обител, докато адвокатът Константин Георгиев не построява през 2006 г. със собствени средства *параклис „Въздвижение на Светия Кръст Господен*“. На Кръстовден се прави курбан, на който се събират хора от цялото село. На Кръстовден (по стар стил) се прави курбан в махала Ръжища. *Черква в местността Църквище* – останките ѝ са съществували почти до средата на ХХ век. В близост са намирани предмети от църковна утвар. Местните разказват още няколко предания за манастири и параклиси: *манастир и параклис „Св. Кирик*“ – на южния склон на Могилата под Св. Спас; *манастир „Св. Врач*“ в *Свражен*; *светилище в Чучуверката*; *християнско светилище на Градището*.

Според краеведите Илия Жильов и Цветана Динова за оброци или черкви са избирани най-високите места, намиращи се най-близо до селото. Осем са оброчните места, които те, по предания на стари хора, са установили по време на свои проучвания и които ние успяхме да локализираме и опишем. Знак на оброка – каменен, железен или дървен кръст – са запазени само в махала Ръжища и местностите Могилката и Троица. С изключение на оброците в някогашното село – махала Старо село, които са се намирали в горния и долния край на селището, не се знае поводът за установяването на службите. За всички, с изключение на тези в Старото село, се знае, че са обслужвани до средата на ХХ в. След 90-те год. на ХХ в. службата на някои временно е подновена, но по-сетне отново прекъсната. Традицията трайно е подновена в Ръжища. Оброците са наричани по имената на фамилията, които са ги обслужвали: „*Канин оброк*“, „*Сульов оброк*“, „*Керефейски оброк*“.

„Характерно за курбаните е това, че се коли мъжко животно – вол, овен, агне, петел. В миналото целият ритуал се е спазвал – прекаждане на животното, клане и готвене на място, осветяване на храната, хляба и водата. Всичко това се върши в деня на курбана. Храната се раздава на присъстващите за здраве. В днешно време някои елементи на ритуала не се спазват – липсва ритуалът преди клането, коли се и се прави заготовка на месото предния ден. Не винаги се прави осветяване на храната преди раздаването, защото липсва свещеник” (ЦАД).

Два стари оброка в Старо село – м. Кръсто. Най-старите оброци, за които се знае, се намирали под и над селото – днешната махала Старо село. Поводът за възникването им е чумна епидемия и до днес се разказва за обредното заораване на селището с бразда, направена от двама братя близнаци с два вола – също близнаци. Ритуалът се свързва с клетва никой от тях да не се изселва. Под и над селото са поставени кръстове и са извършвани обредни практики, с цел предпазване на хората и стоката от различни болести и беди. Има жители на Миланово, които свързват възникването на тези два оброка с чумните епидемии не в края, а още в началото на турското робство. Други подкрепят твърдението с факта, че църквата в Старо село е строена през чумата от 1490 г.

Оброкът „Св. Спас” на Могилата. Разположен на най-високото място в близост до селото. От мястото, където правели курбана на Св. Спас, се виждал покривът на параклиса Св. Кирик, разказвали спомените на своите предци информаторите. Обслужван е от фамилия Кюовци на Спасовден. Няма сведения за повода и времето на възникването на оброка, нито за причините за преустановяване службата на него. Спасовден е един от най-важните празници в традиционния календар на осиковчани. В миналото се правели литургии, водосвети, курбани в прослава на Светото Възнесение Господне и се разказвали интересни легенди от времето на робството. Оброкът се поддържал от Кюовци, но се събирали хора от цялото село. Помни се от по-старите хора, че на Спасовден се правел събор до средата на ХХ в., посрещали се гости, свирела музика. На Спасовден бил пролетният, а на Петковден – есенният селски празник.

Оброкът „Св. Троица” се намира в м. Троица. Обслужван е от фамилията Пандовци. През 1932 г. в друга фамилия – Цинцарците се случва трагедия и през същата година хора от фамилията дават курбана. По време на Втората световна война и след 1944 г. службата е прекъсната. На мястото е имало каменен кръст, който през 60-те години на ХХ в. е счупен и захвърлен в храстите.

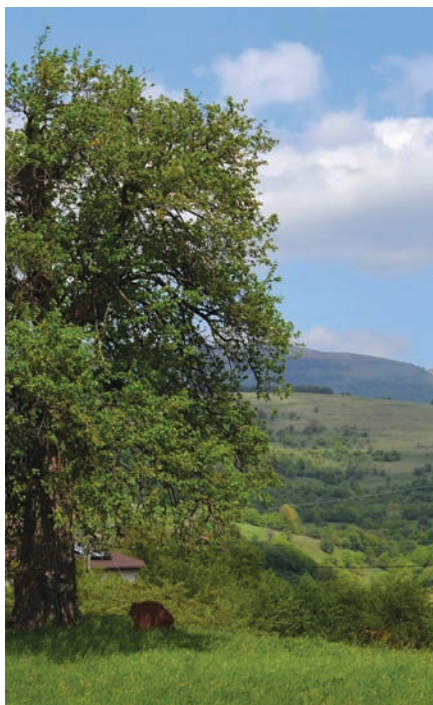
Интересно предание разказва Илия Жильов за намирането на кръста. През 1995 г. дошли двама мъже от долните села, вероятно свързани с фамилията Пандовци и Цинцаровци. Намерили Асен Жильов и го помолили да ги заведе в местността Троица, за да им покаже къде е било мястото на оброка. По-възрастният мъж казал, че ако намерят точното място, ще завали

дъжд. Асен им посочил точното място, защото го знаел още от дете, намерили счупения каменен кръст, захвърлен в храстите, и дъждът започнал леко да ръми. Кръстът е възстановен и няколко години на оброка отново се служи.

Оброкът в местността Влаов кръст, наричан „Кръсто“.

Служело се е, според някои от нашите информатори, на Илинден от фамилията Влаовци, затова и местността се нарича така. Оброкът е бил обозначен с дървен кръст. В родовите бележки за рода Влахови Виолета Дичева отбелязва – по повод Гурко Иванов Влахов (р. 1900 г.): „Дядо Гурко се е занимавал с животновъдство. В един период животните му започнали да боледуват. Лекувал ги, както му кажели, но те не се оправяли. Тогава се обърнал към отец Симеон и той го посъветвал да прави курбан на 26 август – ден на Мчци Адриан и Наталия, които били животновъди и с Божия помощ излекували своите животни. Дядо Гурко послушал свещеника и направил кръст, наричан Влаовия оброк или Влаовия кръст. Започнал всяка година да прави курбан, събирали се много хора и животните му се оправяли” (Динова 2015: 219).

„Канин оброк“ – Оброкът в махала Ръжища се намира в м. Могилката. На оброчището – оброчен кръст от червен пясъчник с отчупено горно рамо (0,60/0,50 м) до стара круша в м. Могилката. Обслужван е от фамилия Канинци. През 1999 г. живеещите в махалата решили да възстановят оброка на Кръстовден по стария календар (29 септември).

Краеведите предават и рецептата, по която днес се приготвя курбан-чорбата: „Месото се сварява – в Ръжища го обезкостяват и нарязват месото, на другите

курбани го режат на порции. Вътрешностите на животното се варят отделно и след сваряването се нарязват и слагат при другото месо. В чорбата слагат лук, моркови, чушки, домати и ориз. Накрая подправят с магданоз, целина, чубрица и малко джоджен. Ако животното е тлъсто, махат от неговата мазнина и добавят олио, в Ръжища слагат масло. Както и да правят курбана, чорбата винаги е много вкусна и се изяжда без остатък” (ЦАД).

Оброкът на Богородица при Керефеовци – „Керефейски оброк“. На мястото някога е имало хан, описан от австро-унгарския пътешественик Феликс Каниц. „Оброкът при Керефеовци е обслужван от фамилия Глухчовци, според Александър Торбов – на Богородица. Обозначен беше с голям каменен кръст, който изчезна в края на 60-те години.”

„Сульов оброк“ – Оброкът в местността Горни кладенец – Сульово равнище е обслужван от фамилия Сульовци на Петровден. След 2000 г. оброкът временно е възстановен, но поради това, че няма кой от фамилията да го поддържа, отново е изоставен, макар в селото да се вярва, „че възстановен и отново изоставен оброк носи нещастие. Затова всеки, който е решил да възстанови оброк, трябва да прецени възможностите за поддържането му от следващите поколения” (ИДЖ, ЦАД).

*** Чумата и старите оброци**

Интерес представляват старите оброци по дефилето, възникнали при чумни епидемии преди столетия. За три такива в землищата на селата Миланово и Игнатица се знае и помни. За тях поколенията от уста на уста разказват и в много разкази подробно е предадена цялата обредност около заораването на селището от двама братя близнаци като предпазване от чумата и курбана – черен овен. Служенето – курбанът е една от най-разпространените мерки за принасяне на дар на болестта с цел избавление. Историята на тези оброци присъства в паметта на местната общност в едно с многобройните други „белези”, които „черната смърт” оставя – местности, които и днес носят имена като „Чумени колиби”, „Чумни гробища” или „Чумата”, или пък такива, за които се знае, че са стари поселища, напуснати заради чумата; легенди и предания за конкретни случки, народни песни; вярвания, свързани с болестта – как идва като рошава жена с остра коса или лък със стрели; как скимти като малко дете или се крие във вълната; как хората се местили на различни места и я гонели с огън; как я омилостивявали спасилите се.

Лакатник

Село Лакатник е разположено на височина ок. 800 м в подножието на в. Яворец, на юг от Врачанския Балкан и на 8 км от Гара Лакатник. Старо селище. Според някои наименования на Лакатник идва от лъка/лака (крайречие, крайречна долина) – по многобройните лъки, обграждащи старото село. Според други е останало от римско време и в основата му е „млякото“ – наречено е така, заради многото „млечен“ добитък, който е се е отглеждал тук. Интересно е и третото предание, според което селото е образувано от трите малки селца – Лакатник, Гръцка лака и Лашка лака – „заклали вол курбан, яли, пили и се заклели да не се разделят вече“ (Балкански 2004: 10). Така, по фолклорни данни, то е образувано от три махали, намиращи се в землището му.

Три са и установените тракийските могили: в м. Янина могила, м. Липа – над извора Муртинец и Свиновски врах. В м. Бакъвица е разкрито тракийско погребение. Следи от тракийски селища се откриват в м. Оградище и Бачково бърдо, а галерии от римско време – в Издремец и Венец. От тази епоха са и останалите пътища в Турския дол, пътят за Орлово гнездо, за Градището и др.; все още личат следи от римския път по поречието на Петренски дол. Името на Лакатник се споменава през XVII в. в османо-турски документи. От предание се знае, че при чумна епидемия през XVIII в. селото останало с 9 човека, а хората се криели в м. Бежанията, Мортатица, Чумина

лъка, Градището. След Освобождението жителите се разселват в близките местности и така възникват многобройните кошари и махали.

След прокарването на жп. линията София-Мездра през 1894-1897 г. животът се променя. Създават се условия около спирката да възникне ново селище в м. Милкова ливада – изходен пункт за туристите и днес. От 1938 г. селището има самостоятелна общинска управа с кметски наместник. Гара Лакатник, намиращо се точно срещу Лакатнишките скали на р. Искър, е създадено с Указ на Президиума на Народното събрание от 1965 г. със статут на населено място – гара. Със Закона за административно-териториалното устройство на Република България (1995 г.) статутът му е променен на населено място – село.

Природната забележителност Лакатнишки скали е комплекс от скални венци, откоси, пирамиди и стълбове, пещери и карстови извори, разположени по западния склон на долината на р. Искър между р. Пробойница, западно от Гара Лакатник и Турския дол. Те представляват най-атрактивната част от забележителния каньон на р. Искър. Най-впечатляващото от подземните чудеса тук е пещерата **Темната дупка**. Популярните в най-ново време под наименованието „Лакатнишки скали“ скални образувания са всъщност наричания в Осиково (Миланово) **Аржишкио (Ръжишкио) камик**, а живеещите в Лакатник – **Осиковскио камик**, познат и като **Осиковската стена**. С тях завършва красивото Осиковско плато, на сред което е разположено с. Осиково (Миланово).

Лакатнишките седем църкви и един манастир. По фолклорни данни и останки от градежи, учителят Кръстю Балкански посочва няколко местности в землището на селото, които местните свързват със стари християнски църкви, параклиси или манастири, където днес има оброци (Балкански 2004). Авторът разказва интересно предание за построяването им по време на византийското робство, което ги свързва с възникването на близкия манастир „Седемте престола“.

Оброци и курбани. По време на нашите теренни проучвания през 2016 г. успяхме да регистрираме седемнадесет оброчни места, да опишем оброците и службата на тях в средата на XX в. и днес. Голяма част от оброците, както вече беше изяснено, са върху стари светилища и до вековни дървета. Благодарение на това, че безводна местност била „харизана“ за оброк – „проимало вода“ – изврял голям извор – в махала

Брусия, твърдят нашите информатори. С изключение на оброка на св. Димитър, който е общоселски и оброка на Спасовден при Взривния склад, който в известен смисъл можем да определим като междуселски, всички останали оброци са махленски и родови. Курбанът на Тръстеная е голям и на него се събират хора не само от Лакатник, но и от съседните села – от Бов и Габровница. Лакатник и Гара Лакатник заемат обширна територия и този начин на разпределение на оброците дава възможност на хората и от най-отдалечените от основното селище махали и кошари да имат свой светец и закрилник, който да почитат и на когото да служат. Оброчните места са разположени на голямо разстояние едно от друго. На всички оброци в селището и махалите (освен в двора на църквата) са поставени оброчни знаци – стари каменни кръстове, запазени, а на някои места до старите има и подновени.

„Предния ден започва подготовката – набират се дърва, вода ако няма, се докарва. На деня, некой практикуват, си заколват обредно животното. Предимно овен или овца. Друго не сме ползвали ние. По правило, когато е името на оброка мъжко – трябва да е овен, когато е за жена – трябва да е овца (За мъж светец – овен, за светица – овца – б.м.). Предимно (сега) на всичките оброци се колят овце. Този, който дава курбана, там си събира 5-6 човека плюс готвача, казаните, водата, огъня. Сечат се мръвките, слага се. Вари се 4-5 часа и около обяд идва свещеника – и по 7-8 казана съм варил (разказът е на готвача за курбана на Тръстеная). И като свещеника си свърши своята работа, се раздава курбана – за здраве, раздава се за в къщи като остане и некой път и музика има. Ние там като сме, се пали свещичка – така е възприето, на левото ухо – преди да го заколат. И заколва се животното. Главата я слагат в супата. Некои я изпичат или като я сварят – събират месото от нея и го раздават пак така на хората – на всеки просто по една хапка. По-различно не е било. Свещеник винаги си е имало, когато има възможност да го викнеш и да му платиш” (ЕКП, СГН).

Оброк „Св. Атанасий” на Свиновски връх. Прави се на 2 май и е в чест на св. Атанасий Велики – Летни Атанасовден. Обслужван е бил от една фамилия преди прекъсването му в средата на ХХ в. – Магерите. „Там също се говори, че е имало черквичка някога. Кръста си е стар, стар е кръста – много. Прави се от махала Оградище и фамилия Магерите, Богданови, Горанови.”

Оброк на Св. Николай Летни в м. Гробище, Пропас. Оброчното място се намира над къщата на Петлярете до кичест габър. Оброчният кръст е с височина 0,80 м и ширина на раменете 0,35 м – подпрян на габър. Стар оброк. Курбанът е семеен днес и се дава от Юлия и Людмил Алексиеви за здраве на семейството, прави се на 9 май.

Оброк на Спасовден при Взривния склад в м. Беглико. „Големците притиснали един човечец от Лакатник и той взема стадото си, да се изселва в

Габровница и там (където е оброкът сега – б.м.) пада гръм, убива го, част от стадото убива и тия наследниците дават курбан. Интересното е, че те повечето живеят в Габровница, но се връщат тука, та си дават. Дават и от Лакатник, и от Габровница. Махленски оброк. Има стар кръст, камък. Много отдавна се е случило. Правен и преди (става въпрос за втората половина на ХХ в), но по-тихичко” (ЕКП, СГН).

Оброк на Св. Дух на махала Мортатица. Махленски оброк на Св. Дух. Има запазен каменен кръст, висок 0,95 м и ширина на раменете 0,55 м. От надписа се разчита само годината – 1956 г.

Оброк на Св. Дух на Билото на Каменна страга до вековен бук. Празнува се на Петдесетница. „Там един вярващ направи едно заслонче малко така, а пък едно момче друго направи пък една сушина друга – направо къщичка, там може да се отиде да се преси, отключено е, не се заключва. По-надолу има хубава вода – извира „Студения кладенец” – се казва. Там има едно доста старо дърво близо до този оброк – бук. Дървото е действително много големо” (ЕКП, СГН).

Балинов гроб на Пресвета. Курбан се прави на „Вторта Петдесетница“ – първата неделя след Петдесетница – Все светии – Пресвета. Каменният кръст е с височина 1,40 м и ширина на раменете 0,55 м., а зад него е поставен камък от червен пясъчник с дупка за миросване. Нашите информатори не знаят защо е поставен камъкът, смятат, че за опора на стария кръст. Обърнат е с лице към пътя.

Служенето на този оброк е подновено в края на ХХ в. „Това е гроб на човек, за когото от предание се знае, че бил разбойник или крадец, който преди смъртта си се разкалял, но според канона на черквата бил погребан извън гробищата. Селото се разраства и гробищата се изместват, но този гроб и паметник остават. Запазен е спомен, че този човек е притежавал някаква сила, някакво дарование свише, затова на неговия гроб се е правел молебен за дъжд, за здраве. Събирали се млади, чисти 10-14-годишни момичета, които играели около гроба и пели песен:

Префръкна ми пеперуда, вай дуду ле,

дай, Боже, даш, вай дуду ле!...

Започнало да се дава курбан на гроба главно от рода Ценовци – става оброк. Селото продължило да се разширява и гръбът остава близо до къщите и е решено да бъде преместен там, където е и днес. Дълго време не се е давало курбан, но от няколко години обичаят е възобновен. И днес оброка се нарича „Балинов гроб“ (ЕКП).

Оброк на Св. Прокопий в Брусия на извора. Махленски оброк. „Преди години не са имали вода – попа дава таа легенда, той също участва в този курбан – нашия свещеник отец Стефан и неговата баба ли, как му се пада – баба Добра – прабаба ли му е, решават, че нямало вода и тя отстъпва мястото, дава го – поставя се кръста и оттогава вече пък проимало вода. Извряло вода там вече. И то доста вода извира – не спира и е доста водата. Хубав извор“ (ЕКП, СГН).

Оброк „Св. Панталеймон“ на Тръстена до вековни букове. „В основите на самия манастир (който бил на мястото) вече е оброк. На 27 юли – Панталеймон е. Той не си мени датата. Поддържа се и в момента. И той става много голям оброк горе и от съседните махали и села се събират там. Събират се много хора, много!“ Дори и „по времето на соца“, както се изразяват информаторите, службата не е съвсем изоставяна. Хората от махалата се редуват и дават курбана. Макар и вече да не живеят там, да са се преместили в основното селище, традицията се е запазила – „тези хора, които са били местни, да си дават курбана.“ (ЕКП, СГН).

Според местните кръстът е от 1900 – 1914 г. и е поставен от Стоян Гръгорев от рода Шункьовци. Празнувало се е на 9 август (стар стил). Днес дават наследниците на Стоян Гръгорев. Обредната трапеца се реди и на земята, и на пейки и маси. Някога са сядали само на земята.

Оброк на Петровден в Държанчова нива. Два оброчни кръста до стара круша. Единият от червен пясъчник, висок 0,90 м, с ширина на раменете 0,60. Лице: релефен кръст и надпис под него: „М.В. 1905 г“. Вторият каменен кръст е висок 1,30, с ширина раменете 0,60 м, с релефен кръст и надпис под него: „СВ+АП ПАВЕЛ“.

Поддържа се от махалата Държанчова нива и негови патрони са светците Петър и Павел – курбанът е на 29 юни. Местните разказват, че някога на мястото е имало параклис, посветен на светците, а днес там са запазени „камъни на Петър и Павел“.

Оброк на Петровден в м. Пещере. Преди петнадесет години е изграден семеен параклис, посветен на светците Петър и Павел. На мястото, което е в частен имат, всяка година се прави голям курбан от Пеци Шункьов. В близост до паракличето има извор, който е смятан за свещен и отколе е останал обичаят хората да хвърлят сребърни монети в него – за здраве.

Три оброка на Илинден – в м. Ракъов рог, на връх Куленица и в махала Усое.

Оброк на Илинден на махала Ракъов рог. Курбанът и общата трапеза са се правели на връх Куленица, но са преместени на сегашното си място за улеснение. „Сега да обясня: кръст надолу не се сваля! Може да го местим нагоре – така е по каноните на черквата. И този, който реши, че не е удобно горе, че нема начин да се качват, реши да го сложи на равно място, понеже това, което обяснявам, че свещениците не дават да се сваля надолу, а се измества нагоре и фактически останаха и двата оброка. Действащ е този, по-долу който е. Там кръста е нов, защото оня горе си стои, който е оригиналният, стария“ (СТН).

Старият каменен кръст е с височина 1,20 м и ширина на раменете 0,55 м и е на място, където личат следи от градеж – имало е стар манастир, според информатори и римско укрепление – градище. Надписи върху кръста не се разчитат.

Новият оброчен знак в Ракъов рог представлява

правоъгълен мраморен блок с размери 0,95/0,55 м, с релефен кръст и надпис под него: „СВ. ПР. ИЛИЯ“. В страни от него се изгражда навес.

Оброк на Илинден в махала Усое. Оброкът е действащ и се поддържа от махалата.

Оброк в Броеник. „В Броеник е имало – там също има останки от манастир.“ Не е действащ.

Оброк в двора на църквата „Св. Петка“ в селото. „Има оброк и се прави на 14 октомври – Петковден. Там преди са давали хората дарение предимно – и мойта майка е давала. Сега от доста години Стоянчо дава винаги по една овца. Дарява си по една овца на черквата доста години. Събират се хората и от селото, и от Гарата.“ Голям курбан. Службата е спирала през втората половина на ХХ в., както и на останалите оброци в землището на Лакатник, „но имаше хора, палеха свеички пред черквата, но курбан немаше. Но се възобнови и над 25-26 години се прави. Не е прекъсван. Фактически са прави на черквата курбана. „Св. Петка“ се казва черквата и в нейна чест“.

Оброк „Св. Петка“ на Градището. Стар оброк, който е правен на Петковден до средата на ХХ в. Службата тогава е преустановена и днес курбан не се прави на това място.

Общоселски оброк на Димитровден в Равна полена. Оброкът е местен. Новият каменен оброчен знак е с височина 1,40 м и ширина на раменете 0,60 м, поставен е през 1991 г., надпис: „СВ. В-МЧК ДИМИТРИЙ 1991“. Традиционно в деня на курбана, не само този, но и всички останали кръстове са окичвани с венец от цветя и зеленина. В близост е открит кът за отдых, изграден с доброволния труд на лакатчани и частни дарители. „Ние за Димитровден, когато го праим, той, въпреки, че е общоселски, кажете на некая къща: „Таа година курбана е от теб!“ – като ужким (символично – б.м.) и той си омеси по-хубава питка, там си я сложат при четенето – попа, когато четете молитвите, прекади ги, след това се разчупват, раздават се, изяждат се“ (СТН).

*Свещените извори

Горските и планинските извори, тези до оброци, параклиси, черкви или манастири се смятат за свещени и лековити. Божествената закрила на мястото и лечебната сила на водата, известна у нас още от древността, обуславят редица обреди и обредни практики, които включват пиене, миене (обливане, къпане) и наливане (вземане на вода за в къщи) от свещения извор, аязмото. При такива лековити извори и чешми често преспиват болни, а във водата пускат сребърни монети; оставят конци, парцалчета, дрехи, които също не се пипат от друг, за да не се „пипне“ болестта – свързано с езическия култ към стопанина-покровител на водоизточника и представите за болестта.

В района на Лакатник и съседните Оплетня и Габровница има няколко извора, които са на особена почит – от тях бликат свети, лековити или минерални води. Едното минерално изворче е в близост до Оплетня, а другото – Лакатнишкия извор бил наречен „Баняре“ (до 1956 г. - в лакатска земя, сега - в землището на Габровница). Днес „Банята“ не работи, но в м. Броеник в землището на Габровница има лековит извор – той е популярен сред местните с водите си, които церят очни заболявания. В землището на Лакатник по чудотворен начин извела водата, според популярна легенда, при оброка на св. Прокопий в м. Брусия, щом мястото било дарено за почит на светеца. В близост до друг оброк – този на светците Петър и Павел в местността Пещере има извор, смятан за свещен. Местните разказват, че там и днес за здраве хвърлят монети. Свещен и лековит е изворът при манастира „Седемте престола“, където богомолци се мият и пият за здраве, а хора с болни очи търсят излечение и лек.

Оплетня

Селото е разположено в полите на южния склон на Врачанска планина. Започва от долината на река Искър и пълзи нагоре по стръмната долина на река Бяла вода. Историците смятат, че землището е обитавано от траките, а днешното поселище датира от преди XIV в. В турски документи от XVI в. се среща като село Оплатна и със сегашното си име.

Според авторите на популярния сборник „Българското село“, издаден през 1930 г., „името си е получило от лъкатушната и непроходима балканска местност Оплетня“. Начинът на изграждане на къщите, *оплетени* от лескови пръчки, дава и името, твърдят днес неговите жители. Според трета легенда името на селото идва от тъмните векове на робството, когато поробители оплели косите на една непокорна мома за най-голямото дърво. Основният поминък бил риболовът, планското животновъдството и земеделието, рударството – характерно за селищата от региона. През XX в. хората търсят препитание в мините, в завода в Елисейна или в железниците.

Мястото е свързано и с историята на Ботевата чета след смъртта на Войводата — в една от близките пещери намират убежище трима четници по пътя си към Осиково, но са предадени и само един от тях успява да достигне кошарите на осиковчени.

По време на нашето теренно проучване успяхме да се срещнем с 97-годишния дядо Мито Петков и с неговите деца и 91-годишния дядо Петър Христов. Най-старите жители на селцето си спомниха своето детство и младост, разказаха за селските празници и делници, общите трапези, люлките и оброците.

Според тях някога селото празнувало два събора – на Св. Дух и на Архангеловден. Тогава свирела някоя от духовите музика на съседните села – Осиково, Очивн дол или Елисейна, тъй като селцето е малко и нямало собствена музика. Нямамо църква, нямамо и поп. Венчавали се и се кръщавали в Елисейна, а на двата курбана кадели селските първенци. Обща трапеза на Гергьовден редели сред селските гробища, а край реката и на Дъбо се люлеели за здраве на Великден. За името на селото разказват четвърта легенда: „*Тие, турците, с конете къде са минавале – тръгнале да събират данъци – като отишли*

нанадолу и са оплели в лозина – лозина, в къпини са се оплели и оттам са му сложили името Оплетня – от турско, че са се оплели конете на турците” (КДВ). Двама оброка, които някога са поддържани от хората в Оплетня, са разположени от двете страни на река Искър. По-старият оброк е бил в селото до училището, а другият – в м. Ливагето и обслужвал тринайсетте кошари, които са се намидали там. И двете оброчини места се познавали отдалече по двата вековни дъба. И на двата оброка се е служело до 50-те години на ХХ в., след което службата се преустановява и днес в селото, което наброява около 80 жители, предимно възрастни хора, няма действащ оброк.

Оброк до Дъбо край училището. Според дядо Петър на този оброк се е служело в неговото детство и той е по-стар от другия, затова не се помни и на кой празник е даван курбан. Според някои от другите информатори, до стария дъб се е служело две години след като била прекъсната службата на Ливагето. Днес на мястото е построено параклисче.

Оброк на Илинден в м. Ливагето. „Спомням си, че съм бил на 7-8 години – татка Искърбе ни кошарата и са събираме – там имаше един оброк, направен камик, изделан на кръст и бе турнат до едно дърво – цер. И имаше един старец, той са много грижеше за него – дедо Петър Петков.”

На оброка се е колело голямо животно – овца, но и агнета. Редували са се близките кошари да дават. Оброчният знак е пренесен и днес се намира до портата на гробището. Каменен кръст от червен пясъчник, с височина 0,80 м. и ширина на раменете 0,30 м., а надписът на него е нечетлив. „Кръста – свалили са го, когато е починал тоя старец, в чиято нива е бил – дедо Петър Петков”. Кръстът е пренесен с намерение да бъде сложен на гроба на дядо Петър Петков, но

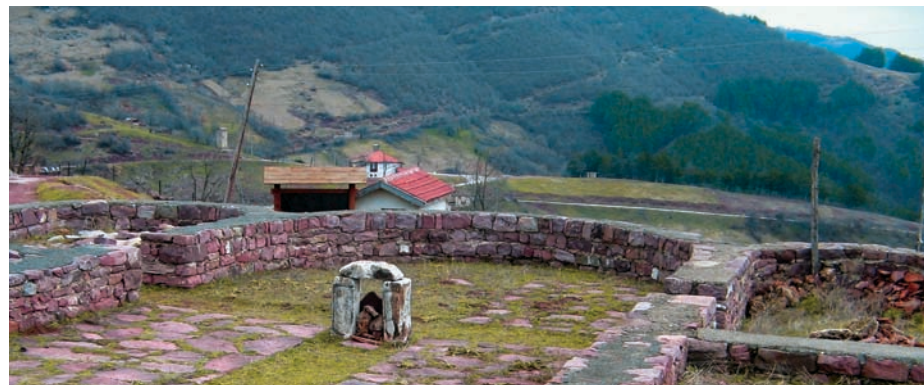
хората премислили и решили, че не е удачно оброчен кръст да служи за надгробен паметник.

* Великденски люлки, Гергьовски трапези. „На събора и на Великден до реката имаше черница и връзваа люлки и се люлеят. Имаше и малко равно място до нея и там правее хорото. На Стояновия ток – на това място там са играеше хорото” (ДНП). „Имаше един голем дъб и некога на Великден са връзваше въже и правеха люлка – до самото училище” (КДВ).

„Като традиция помна. Черква немаме, а секи ше си заколя животно – Гергьовден. Тука целото село имаше животинки. [...] Секи човек си гледаше и кози, и овци. Ние имаае около 37-38 овци и 15 кози. Я имах по-мъниък брат и си ги гледахме ние – я не съм одил на работа докато отидох войник. [...] И опечат – най-много яганца печеа и одеа в гробищата доле го отнесат – секи. На средата на гробищата си слагат – секи – един до друг.

Ше дойде стоката на обед. Издоят най-напред звънчарката. Ама издойват и кози, и овци заедно, сварат млекото, прават го на млечница и около дванайсе часа се събират доле в гробищата, слагат го така околе – на кръг. Секи си знае. И одим на секи. Ше зема от твойто млеко и ти викат: „Да ти илядат и мильонат!” – така благославят стоката. Секи оди и ти гребе от това – от млекото, а и месото. И кога станат, та си тръгнат, тръгат напред най-първата невеста коя е, она тръга напред и другите – по нея. Тука, дека ни е сега мосто, имаше дървен мост на рекичката – минават невести и млади мъже с прътове ги лискат – за да вали дъжд. Едни отгоре, едни отдоле и тия, невестите, кои са най-пъргави, претицват напред” - разказва 97-годишният дядо Димитър Петков.

Очин дол

Селото е на двата склона на речната долина на надморска височина 630 м. Землището му е планинско. Смята се, че името е средновековно и произлиза от изчезналото лично име Очо и -ин. Друго становище е, че наименованието идва от естественото разположение на местността, която позволява да има голям кръгзор или че тя е открита срещу слънцето, което ще рече — око, очи и мястото, върху което е разположено селото - дере, наречено от местните хора — дол, Очин дол - твърди народната етимология. До средата на XX в. то се състояло от основно селище и пръснати колиби, а по-късно се обособява и прилежащата към него махала Реката, която днес е обезлюдена.

Старо поселище е, за което свидетелстват трите тракийски могили, намиращи се там до втората половина на XX в, но посетне разрушени при различни селскостопански и обществени градежи. До една от тях е бил разположен раннохристиянският храм (V-VI в.), останки от който са разкрити случайно при строеж на параклис. Археологът Георги Ганецовски определя като „характерна особеност наличието на рядко срещано кръстовидно кръщелно, разположено в средния малък кораб, непосредствено зад абсидата“. В м. *Мирово селище* са останките от голямо късноантично и средновековно селище. Първите писмени сведения за съществуването му са в турски данъчен документ от 1453 г. Местно предание разказва, че се е местило няколко пъти по време на робството – в местностите *Пресветица*, в *Манастирище* и *Мирово селище* (Николов 1996). В Очин дол няма църква или параклис – венчавки и кръщавки са правени през целия XX в. в съседното село Елисейна или пък по домовете. Църквата там била посещавана от очиндолци и на големите християнски празници. Съборът на селото е първата събота на Въведение Богородично.

При проведеното от нас проучване успяхме да регистрираме шест оброчища, пет от които действащи. Четирите стари оброка обграждат и пазят селото от четирите посоки. „*На най-видимите, на обзорните места – селото винаги се вижда от тях и те се виждат от селото. Обграждат го от четирите страни, а с петия – става кръст. Селото отвсякъде е опазено*” (ОП). По-късно възникналата и обезлюдена днес махала Реката също е имала свой оброк. Както и информаторите отбелязват, всички стари оброци, освен Петковден, са през лятото и са

обвързани с Великден: Св. Спас е на Спасовден – Възнесение Господне, Св. Дух – на Св. Дух, деня след Петдесетница и Пресветица – на първата неделя след Петдесетница – на Все светии, Събор на 12 апостоли.

Необходимо е да подчертаем, че през почти половин вековното управление на атеистичното комунистическо правителство, оброчищата са обслужвани, макар обредните практики и участниците в тях да са сведени до минимум. На оброците в дните на техните патрони ходели само жени, носели приготвени у дома хлябове и храни, палели свещи и така почитали без много показност пазителите. Курбан, общ молебен и общи трапези не са правени. Днес службата и курбанът и на четирите стари оброка са възобновени по инициатива на местния предприемач и общественик Огнян Петров, роден и отрасъл в Очин дол. Негова е и инициативата за хващането на нов оброк, който да бъде честван в Неделята на слепия – Шеста Неделя след Пасха. Изборът на патрон е във връзка с изградените туристически комплекс и паметник на Вазовия герой Дядо Йоцо. Според библейското сказание това е денят, в който Иисус Христос е върнал зрението на ерихонския слепец. Това е единственото място в България, където се извършва обред, посветен на този библейски празник.

Преди преустановяването на традиционните чествания през 60-те год. на XX в. оброците са поддържани от родовете, които имали имоти и кошари в близост до тези местности.

Курбан в Неделята на слепия – комплекс „Дядо Йоцо гледа“. Паметникът „Дядо Йоцо гледа“ е изграден по инициатива на Огнян Петров през 2005 г., а ежегодните празници започнали да се провеждат през 2006 г. „Целта е, както героите на Вазов в разказа, хората да прогледнат за родолюбие, да прогледнат за България“ – разказва той. И така – вече десет години се провежда.

Подготовката е голяма – колят се 3 - 4 жертвени животни. Събират се хора от цялата страна – над 500 са само участниците, които пеят, танцуват, свирят. От седем години фолклорният събор е национален. Курбанът се освещава от свещеник точно в 12.00 часа. Тогава музиката и танците спират, съборът прекъсва и освещаването става на мястото, където се вари чорбата, тъй като още няма оброчен знак. Накрая попът ръси присъстващите за здраве. Курбанът се раздава на всички.

„Св. Спас“, честван на Спасовден – оброк на махала Падеи. Оброчището е на най-високото място в землището на селото. Оброчният знак е камък с неправилна форма и издълбан и боядисан в черно кръст (ок. 0,50/0,30 м), с дървена ограда отстани. „Св. Спас на Спасовден се прави – винаги това е четвъртък. Мястото, точно където е, се казва Китката. То като излезеш е точно на едни поляни. С излизането на поляните – там е и мястото – много красива местност. Има малко дървета около нея – като китчица и затова му викат Китката“ (ОП). „Там беше голяма махала и гледаха стока, даваха... Просто даваха хората „от сърце“, всички!“ (ЕХТ).

Оброк „Св. Дух“ на Шуман. Оброкът е на полянка, до вековно дърво, където хората разказват, винаги леко подухва и именно този полъх повлиял върху избора на неговия патрон – предците вярвали, че това е Светият Дух, раздаващ благодат като тих ветрец. И наистина – на прехода пролет-лято, когато се прави оброкът, този ветрец е истински благодат за присъстващите.

Оброчният знак е каменен блок – бигор с неправилна форма и издълбан кръст на лицевата страна. За да бъде предпазен от животни, е поставена дървена ограда. Белег на оброчището е вековният дъб сред поляната.

Общоселски оброк на Пресветица. Оброчният знак е каменна арка, изградена от закрепени подprozоречни рамки и капител от раннохристиянската църква. Размери: ширина на колона – 0,22 м, разстояние между тях – 0,22 м. Размери на арката: 0,65 м ширина, 0,75 м височина. Върху него са поставяни монети от хората по време на курбаните, а долу до двете колонки и в средата има следи от изгорели свеци.

Старите оброчни камъни (които също били от старата църква) през 70-те год. на ХХ в. са отнесени в Окръжен (тогава) исторически музей – Враца. Новата арка е поставена на същото място, на което е била старата и в момента се намира в средата на разкрития раннохристиянски храм. Разкриването му станало случайно. Статутът на „най-свято“ място, което има Пресветица в съзнанието на местните, предопределя и избора на терен за построяване на параклис в селото. Още при първите изкопни работи през 2002 г. се разкриват останки от стар градеж.

„Първият ми спомен е местността Пресветица – тая местност, тъй като там беше нашата кошара с животните, там съм пасъл овцете като малък и съм виждал жените, които донасяха в кърпите, в бохчите вързани питки. Там палеха свеци и този ритуал ми е влязъл така дълбоко в съзнанието като дете. И по-късно на това същото място разкрихме основите на този раннохристиянския храм, който сега се вижда там“ (ОП).

Днес оброкът е общоселски, най-голям и почитан. Жертвата е едно животно, обикновено голямо – овен или овца. След ритуала присъстващите сядат на общата трапеза и честването продължава с веселие и хора. Няма традиция трапезата да се реди по определен начин – всички сядат в оградения двор.

Оброк „Св. Петка”. Оброчището е в дясно край пътя на влизане в селото до първата постройка – бившето училище, сега преустроено в модерен еко-лагер. Оброчният знак е нова каменна плоча с неправилна форма, с лице към пътя. Размери 0,35/0,60 м, врачански камък, с издълбан кръст и надпис: „ОБРОК СВЕТА ПЕТКА”.

Училището е построено през 1936 г. и отваря врати 1939 г. – в този период три пъти е преправяно. Старият оброчен знак е изровен и не се знае къде е – това станало, когато бил разширен и асфалтиран пътят. Днес оброкът се чества на Петковден с курбан – обикновено се коли едно животно.

Празник на махала Реката в Преслап. „На Преслап са опитали и са правили известно време под едно дърво там, за да си правят някъде оброк, но по-късно са го изоставили”. Оброкът не е подновен в началото на този век както останалите оброци на Очин дол и основна причина е обезлюдяването на махалата. В Реката от нач. на 60-те год. до към края на 70-те се е правел селски събор на 24 май – ежегодно. От няколко години съборът е възобновен.

* **Оброците – някога и сега**

Главният организатор на всички чествания на оброци в началото на XXI век в Очин дол – Огнян Петров се опитва да открие отговор на въпроса защо се „запускат” някои стари оброци по дефилето: „Първо е, защото е прекъсната връзката – социализмът... Нали знаем, че социализмът не е такова общество, което дава подкрепа именно на религията и заради това. А по-късно – защото малко хора остават, тия малко хора не могат да поддържат толкова оброчни места. Те са се поддържали някога – това село е ставало над 1000 човека е било. Има оброк „Св. Спас” – там е имало хора, които сега са в селото (хората от махала Падеш – б. м.) – тия хора са имали възможност и животни много. Това – да дадат курбан, не било нищо (в смисъл – няма да ги затрудни). Сега има малко животни, малко хора и да поддържаш тия празници... Те са свързани с разходи. Започват хората се отказват – те са възрастни и все по-не могат.”

Елисейна

Селото е разположено на слънчев склон на левия бряг на р. Искър (30 км южно от Враца). Старо селище, образувано още по времето на Българското средновековие. Историците смятат, че името му е от параклис или оброк, посветен на библейския пророк свети Елисей.

Популярна легенда ни връща в годините на турското робство, когато страшната болест чума вилнеела по тези места, но се изплашила от една бабичка и нейната внучка, която па ела огън и избягала (Огнянова 1984). Това е само легенда. Факт е обаче, че турските поробители са заварили селото с това име, както и това, че поради чумни епидемии и други бедствия то се е местило няколко пъти през робството в м. Детковица и Гръстелниците. Запазени са останки от укрепено праисторическо селище, съществувало през медно-каменната епоха на скалистата височина Градище. По-късно на мястото е построена късноримска крепост, която е била използвана от българите през Средновековието. Открити са антични предмети и една находка от бронзови и късноантични монети. Циркулацията на тези колониални монети показва и връзките на крепостта Елисейско градище. Записано е като тимар (ленно владение) в османски документ от средата на XV в. Много са изселените се в края на XIX в. семейства, които навсякъде носят селищното си име като родоно – Елисейците (Николов 1996).

Край Елисейна се намира първото металургично предприятие в страната, открито през 1905 г. за добив на черна (нерафинирана) мед (нефункциониращо днес). Читалището „Христо Ботев“ е основано през 1927 г., училище (първото ок. 1886 г.) - прогимназия от 1920 г. След 1950 г. около железопътната сграда се основава нов квартал - поминъкът на заселниците му е свързан с работата в медодобивния комбинат и мина Плакалница.

Животът и битът на хората в началото на ХХ в., както и природните забележителности в този район са описани от народния поет и писател Иван Вазов, който често се разхождал в околностите на Елисейна и квартирувал в хотела на металургичния завод. От него е останало и описание на църквата „Св. Пророк Елисей“ (от 1905 г., за чиито иконостас се знае, че е изработен от дебърски майстори от рода Филипиви). В кратките бележки „Едно балканско село“ той пише: „Църквата, или по-добре църквицата на Елисейна стои извън селото на една скала. Тя е ново бяло здание със закръглени ъгли и с пак такова кубе... Когато идеш от София, тя прави приятно впечатление, откроявайки се живописно в зеления фон на гористите урви; на пръв път я взимаш за малък дворец или замък... Религията на нашия селски народ е чисто обредна религия. Той гради църква, защото е християнин, за да не бъде село без църква...”. В това кратко описание се съдържа призната истина за народопсихологията на българите и хората от този край, които, водени от обреда и традицията, градят своите храмове и светилища през ХХ век.

За този свещен градеж и днес сред местните се разказва предание как дедите им, преди столетие, пренесли „на гръб“, „на заденка“ през планината по стръмните планински урви всичко за черквата от Враца – врати, прозорци и утвар – знаменателно начинание, в което цялото село взело участие.

Хората си спомнят и разказват и за вековните дървета в землището на селото, от които днес са останали три – и трите – на свещени места, свързани с традиционната обредност на елисейци.

Първото вековно дърво е в лозята. То се вижда и от случайно преминаващи пътници, защото е голямо и е на високо място. „На Лозището – там са правили лозарите. Мама носеше с кобилищата вино. Тук имаше лозя – цялото Лозище беше в лозя. На Трифон Зарезан – носи се вино, баница и хлебовете – кой какво обича“ (ЕХТ).

Второто дърво е вековна черница на Прадището. Пострадало е от иманяри, търсели заровено злато – палено

е и отвътре е изгорял целият му дънер, но въпреки това то е живо. „Дървото е вековно. Тука е правен винаги събора – тука е Прадище. И на този събор до ден днешен не е сменявана датата – винаги на 28 юни – Св. Елисей по старо“ (ГНГ).

Третото дърво е вековен дъб в местността Рудината при оброка. Самият оброк се нарича „Дървото“ и местните го тачат и празват и до ден днешен. За него се знае, че поискали да отрежат клони – за да се „открие“ по широко място за оброка, но човекът, който се осмелил да го стори, се разболял и веднага променил решението си.

При проведеното теренно проучване, от изброените ни от нашите информатори девет оброка, подновени или най-правилно – такива, които се честват и днес, са само два. Тяхното честване не е прекъсвало през годините. Изброените оброци били разположени в селото – в двора на църквата, до реката, по кошарите, на високи места и до вековни дървета.

За курбан и някога, и сега се дава „от сърце“ мъжко агне, най-хубавото. Коли се на оброчното място в деня на курбана. След като се сготви, се кадят общите трапези, питата с начупеното месо от главата на агнето и курбан-чорбата. Сготвеният курбан се кади от свещеник.

Днес нещата малко са променени – агнето се коли на оброка, кади се преди това от стопанина, но не в деня на празника, а предната вечер. Местните смятат, че причината за това е една – някога курбанът се правел само от месото и болонът бил бистър, докато днес се прави голяма подготовка именно за чорбата – в нея се слагат картофи и всички други зеленчуци, застроява се задължително, подправя се според съвременния вкус. Всичко това отнема доста време и затова е необходимо агнето да бъде „оправено“ предната вечер.

Оброк на Св. Елисей в двора на черквата. „Част от хората са имали нивички оттатък Искъра. В един момент те са пренасяли себе си и инструментите си на дървени салове. Когато се качват на саловите, за да преминават оттатък, да копаят царевица, изведнъж става страшна темница, страшна буря се развихря, идва Искъра и помита всичко. И тогава се издавили хората. И по думите на леля Ристана, Стефка ми е разказвала, че от сичките, които са били на саловите, само едно детенце, момченце е останало живо. Всичко друго се е издавило. И след това вече те (елисейци – б. м.) решават...“ (ГНГ). Информаторите не могат да кажат кога е станало това – преди или след построяването на църквата, но в едно са единодушни – това нещастие се случило в деня на св. Елисей

и затова оттогава се прави курбанът и никога не е прекъсван. Според някои, още преди да бъде построена църквата е имало параклисче на мястото и повечето стари хора смятат, че оброкът си е съществувал на мястото преди храма. В подкрепа на това твърдение е и фактът, че църквата е от началото на ХХ в, а мнозина смятат, че трагичната случка е станала много преди това, че оброкът е дал и името на селото – Елисейна.

Предната вечер животното се откарва на оброчището в източния край на църковния двор, където е огнището, там се кади и се коли, а се готви на другия ден рано сутринта. След службата в църквата, в деня на празника, свещеник кади общата трапеза в черковния двор и курбан-чорбата. Казаните трябва да останат празни – чорбата, вярват местните, трябва „да се раздада до капка”. *„Има една такава традиция от години наред: възрастни хора, които не могат да отидат на празника на църквата, си дават съдове и ние отнасяме по домовете курбан чорба на хората, които са болни, които не са в състояние да присъстват”* (ГНГ).

Оброкът „Дървото” на Спасовден в местността Рудината. Всички в Елисейна разказват с гордост за този оброк. Намира се на най-високото място в землището на селището и има няколко пътеки до него. Днес го правят в последната седмица на месец юни. Стар оброк до вековен дъб. Няма друг оброчен белег – нито камък, нито кръст и затова и се нарича „Дървото” – то е белегът на оброчището, свещеният знак. Празникът започва от предната вечер, когато се качват всички младежи от селото и прекарват нощта заедно „под звездите” около голям огън. На другата сутрин започва готвенето на курбана. Събират се всяка година не по-малко от 70-80 човека. Реди се обща трапеза на поляната около дървото.

Оброчището на Турски рът до вековен орех. *„Падна ореха – изгни, ама сега има там до една драка направено кръстче. Там също се правеше курбан – там го колеше дедо Георги, дедо й, Иван Ангелов и на Найдена Ганчова баща му – дедо Ганчо. Хората, които имаа кошари там, дават. Кръстчето е сложено от дедо Мирко отдавна”* (ЕХТ).

Оброчището в махала Червени дел. Наричали я „Турската махала”. Там също е имало кошари и оброк, който не е подновен. Няма запазен оброчен знак.

*** Манастир „Седемте престола” – Осеновлашки манастир „Рождество Богородично”**

Манастирът се слави далеч зад пределите на Стара планина със своята архитектура, с неповторими културни и художествени богатства. Църквата е изградена по план, който е уникална разработка - необичайното е наличието на седем отделни олтара. Всеки престол всъщност представлява отделен параклис със собствени стенописи и иконостас. От тези седем престола (олтара) „се явява” и името на манастира, а легендата разказва, че той е съграден от седем братя боляри, които създали и седем селища в близост до манастира - Осеновлаг, Огоя, Оградище, Буковец, Лесковдол, Желен и Лакатник.

Това са легенди, но истинско безценно съкровище е големият дървен полилей, наречен „Хорото”, изработен през 1815 година от петнадесет части и украсен с изящна резба. Храмовата чудотворна икона се нарича „Рождество Богородично” - за нея казват, че я донесъл онзи тайнствен отец Гаврил чак от полуостров Агос. Богатство са прекрасните стенописи на повече от сто години и многобройните предания за вековното минало на манастира, вдъхновили и народния творец Иван Вазов: за Софроний Врачански и дякона Левски, за игумена бунтовник Христофор, за родения в Осеновлаг Вълчан войвода и поп Мартин... И разбира се за братята на цар Петър Делян - Дамян и Георги.

Ежегодно в манастира за здраве на харизаните се дава курбан на Томина неделя. Денят се е превърнал в традиционен празник. *„Тук има харизани на манастира и те са много. Харизват такива, които или са болни, или недъгави, или нещо не им върви. Ако искаш да харижеш едно детеце например или възрастен, независимо, идвай с нещо „живо” тук на манастира: дали е кокошка, дали е петел или агне и го харизвай тук на манастира, с бутилка вино и китка са носи. И отчето го записва – има книга, в която всички са записани. И всяка година на Томина неделя харизаните идват, та боядисват яйца наново – червени яйца, задължително се прави. След Великден е това и се носи погача – „колак” ние му казваме „колак” и едно по-малко. Първо са прави служба в черквата и после изнасяме маси навън и всеки, който носи другата питка, която е третата, се реди и минава владиката, пререзва хляба, освещава ги, прават водосвет. Светена вода, минава, всеки си ръси попа и така. Животното за курбана се дава тук от манастира – за здраве на харизаните. Ако некой реши некой път – сега един човек ни донесе например едно агне и го подари на манастира. Пет сме заклали тази година: четири от отеца и едно от онзи човек. За здраве на харизаните – от много години е това”* (ПА- Ок).

Зверино

Наименование - от звернь - „място, запазено за лов за големци“; от старобълг. зверн - „място за лов на царя, място в което има много диви зверове“. Мнозина подкрепят това твърдение с наличието в селото на м. Царева ливада и свързания с името на цар Иван Шишман Черепишки манастир.

Разположено на двата бряга на р. Искър, при устието на р. Златица (ляв приток на Искър). Старо поселище с открити артефакти от тракийски и късноримски поселения. Основано върху развалините на голямо средновековно селище. Местността *Слого* - средновековен некропол с християнски погребения и накити от XII до XIV в. Името му се среща в османотурски документи от 1430 г. - *Изверине*. Местността *Джурилова глава* - развалини от голяма средновековна охранителна крепост, разположена на стар римски път. В кв. Оданат е открито сребърно съкровище - накити от XV в. и турски и западноевропейски монети (Николов 1996).

Съществуват няколко предположения за възникването на наименованието (според народната етимология), в основата на които стоят легенди и предания. Най-разпространена е легендата за Печената църква, дошла от времето на турското робство. Тогава селото било разположено през Искъра, там, където е местността Печената църква и веднъж по Великден, когато хората били в църквата, минали черкези, затиснали входа и я запалили. Изгоряла църквата, изгорели хората. Така останало

името на местността. Останалите живи много боледували и умирали млади - от влагата и липсата на слънце. На левия бряг на Искър било слънчево и хубаво, но диво - никой не ходел там. Пръв се преселил някой си Нено и заживял в дивото, при зверовете - от там Звер-Нено - Зверино. Последвали го и други (Зверино 1990; Захариева 2011).

Църквата „Св. Димитър“, осветена през 1907 г. на Димитровден от Врачанския митрополит Константин, е построена върху останки на по-стар храм. Останките от по-стария храм били известни сред местните като „Катакомбата“. Храмът е разположен в гробището до р. Искър. В строежа с труд и пари участвало цялото село. От следващата година до ден днешен на втория ден след Димитровден се прави селският събор. Паметникът, „издигнат в чест на падналите борци в Турско-българската война 1912-1913 г.“, се намира в църковния двор.

Параклис „Рождество на Пресвета Богородица“, изграден през 1995 г. в двора пред черквата от майсторите, правили разширението. С помощта на кметството се организират дарителството, строителството и материалите. Иконите са зографисани с дарителството на различни семейства.

В легенди и предания до днес са достигнали сведения за съществували в миналото християнски светилища, за които разказва краеведът Ивана Захариева:

Църквата в м. Поп – малка каменна църква, която обслужвала махалите Бела вода, Равна и Слатина.

Печената църква – при строителството на къщите в едноименната местност са извадени обгорели кости и черепи, а предадената по-горе легенда за турското робство е съхранила спомена за мъченичеството и силата на вярата на планинците. „До средата на XX век, там, където е била църквата, на това свято място, имаше неголям каменен кръст. От незапомнени времена на 25 юни – Прокопе се правеше оброк за помен на умрелите и курбан за Бога – да пази живите, стадата и имотите им“ (Захариева 2011: 10).

По време на нашето теренно проучване успяхме да опишем петнадесет оброка – на повечето от тях се служи и днес. Нашите осведомители – хората, които поддържат или участват в ежегодните курбани, смятат, че единствената причина да бъде прекъсната службата на даден оброк, е обезлюдяването на дадена махала. В селището има няколко преместени оброка и един, който е местен временно.

„Историята как възникват оброците не знаем, ма нали ти казвам – поличби е имало, поличби: или градушки много, или наводнение. От такива работи са направени оброците” (ХЦМ, ЛАИ, СХН). „Някога старите хора така са правели – за курбан са давали мъжко! И са дава за добро, за здраве на животните, за здраве на хората! На самия оброк се оплита един венец. И се поставя за здраве на хората, на животните (поставя се на оброчния кръст – б.м.). Сутринта, на самото място и са заколва самото „младице”, къде му казваме – дали ше е шиле, дали ше е агне – да е младо. И са коле на самия кръст, на местото – сутринта. Пали са на главата му свещичка – ако има рог, се слага на рога, ако ли не – така, на главата са задръжи една свещичка и венче му са поставя на врата като на Гергьовден. И са заколва там на самото място, на самия оброк – до кръста. Кръвта не се събира. Оплита се венец и се слага на самия кръст там на оброка и се вари чорбата. Вари се в два казана: единия с ориз, с дреболиите, а другия – с месото. Тогава сварат главата отделно – само главата. И човека, който в момента е дал курбана, той пише имената за здраве на всички и попа ги чете там. Тогава самия стопанин, който е заклал животното, минава по трапезите, защото е много народ и дава хляб, пита, омесена специално за това от къщата непременно.

Сички си носат хляб и свещници, та си палат. Главата е накъсана (месото от нея – б. м.) и минава стопанина, та на секи дава от винцето – да си пине, от питката – да си отчупи и малко от животното да си вземе. Те се слагат в началото на трапезата и там ги кади попа“ (ИДК).

„При самото служене в деня на оброка тук се забелязва една особеност. Ако мястото е много отдалечено, по кошарите и по различни причини, не може да присъства свещеник, то неговата роля се изпълнява от най-възрастния присъстващ, независимо дали това е мъж или жена, или от човек, който е най-

вещ по църковните въпроси. Той осветява водата и прекажда храната” (Захариева 2002).

В последните години курбаните се правят привечер - в 18.00 часа.

„В шест часа свършва черковния ден – ако са падне в сряда – е постно. Боб се вари ако е постно – ако е сряда, петък – боб. След шест часа черковния ден е минал и владиката е разрешил

да се коли” (БК). Когато е постно и се приготвя боб, бобът се запържва, а когато се приготвя курбан-чорба, тя задължително се застроява. „Заек и яре не се колят за курбан, заек е на щета – не се коли!” (ЛАИ).

Оброк на Трифон Зарезан на лозята в м. Гробо. Прави се на Св. Трифон, на 1 февруари, в м. Калугерово на Градището. Оброкът, на който днес не се прави служба, се е поддържал от хората, които имали лозя в тази местност и се давал за цялото село, за лозята. „В Зверино Трифунците се празнуват три дни: първият – за лозето и гроздето, вторият – за царевичата и житото, третият – за меурете (пашкулите). През първия ден стопаните на лозята, заедно със свещеника, още преди обяда отиват в Калугерово, на Кръсто при Церо – на оброчището” (Захариева 2002).

Оброк на Благовец до валевицата на р. Златица. Намира се до Късовската воденица, в края на махалата Кимера. На мястото има малко кръстче от бигор (0,35/ 0,35 м). Родов оброк на Илиевци, но от много години е бил оставен. „Ние се събирахме от махалата, та си сготвиме нещо – риба, то е постно. Риба и нещо салата си напраиме. Но след години една от тоя род жена го зема да го прави, тя ни посреща – Генка Петрова. Всяка година го прави. Ако е топло, сме там на местото, ако не – сме в тях. Секи си занесе питка, свещница и така. Сега поп не викаме. Викали сме по-напред” (ХЦМ).

Оброк на Гергьовден на махала Оданат. Оброчното място е до реката Джърджовница, досами пътя – „при Донкините”, оброчен знак – подновен каменен кръст с височина 0,60 м при ширина на раменете 0,30 м и надпис: „СВ. ГЕОРГИ”. Местните казват, че си е стар оброк, сега подновен. Курбанът се дава от махалата.

Оброк на Летни Св. Никола (9 май) в м. Нивища при Петков кладенец за кошарите от Нивища, Затворо, Купено, Влах и Могилата. Прави се от родовете Ваковите, Величковци, Пенешовци, Вълковци, Веселиините, Пенчовци и Сугаревци. Има запазен каменен оброчен кръст. „Прави се от цялата махала Гарата, но вече не. До някъде 89-90 г. – тогава по-нелегално се правеше, но се правеше. Няма хора. То на Нивища вече никакъв човек няма, няма население. А там си е имало повече от 15-16 къщи – само зидовете са останали” (БК).

Оброк „Св. Св. Константин и Елена” (на 21 май) на Кошерен при Церо за кошарджиите от Горен и Долен Кошерен, Гарваньо, Могилата и Нуновска падиња. Прави се от родовете Кюлтовци, Вишовци, Мариновите, Йотовите и Сугаревци, хората, които са имали кошари там. „Голема част от селото е било там, сега не се прави – няма кой”. Няма запазен оброчен знак, но дървото „си стои”. Някои от родовете, които живеели там, имат намерение да организират родова среща при Церо.

Два оброка на Спасовден:

Оброк на махала Сивец - на Кръсто между Липин дел и Битков дол – над Клензите. Малък каменен кръст в борова горичка (0,30/0,20 м). Встрани от пътя наскоро е изградена голяма чешма. Прави се за здраве на цялото село, а домакини са хората от махалата Сивец. На оброка се събират много хора.

Оброк при Спас Милов – пренесен от Зли дол. Малко кръстче от бигор, поставено върху каменен блок – пясъчник с релефно изображение на кръст и надпис: „СП ДЕН”, ограден с дървена ограда. Поддържал се след пренасянето му от Спас Милов, неговия син Милчо Спасов и снаха му, а в последните години се редували и хората от махалата – 3-4 къщи. Последната година, тъй като нямали възможност да закупят голямо животно и да направят голям курбан, заклали петел – само и само да не прекъсват курбана, защото „не е хубаво да се прекъсва. Един петел да заколиш – пак е кръв. Винаги сме си клали.”

Стар оброк на Русаля, празнуван на Св. Дух. Оброчен кръст от камък в м. Калугерово. „Оброчището е при Церо – до лозето на дедо Змекьо. С решение на хората от селото и с благословията на църквата кръстът е преместен и сега оброчището се намира в селото – махалата Слого на улицата при Мито Бовски.

Решението е продиктувано от трагични събития – в този район за кратко време умират много млади хора. За да спрат този мор в махалата, хората преместват оброка в самото село, на улицата пред пострадалите и сякаш издигнали защитна стена” (Захариева 2002). Нов каменен кръст с малка оградка (размери 0,40/0,40 м и надпис: „ОБРОК СВ. ДУХ”).

Оброк на Св. Дух в м. Преслоп при Бачището за кошарите от Преслоп, Слатина, Изворци, Кривуль, Дивякова могила, Боем пожар, Горна и Долна Прадилица и Манчово кошарище. Участват родовете Миковци, Бачовци, Тошовци, Данчовци, Кулинци, Поразиовци и Якимовите. Оброкът, правен в Зверенския балкан и след 1958 г., според думите на информаторите, днес не е обслужван. Някога там е имало кошари, но след като било образувано стопанството, те са разрушени.

Оброк на Прокпе (25 юни), на Кръсто над Печена църква – за махалата Оданат. Участват тези, които живеят там и тези, които имат градини покрай река Чръжовница/Джърджовница. Хората от махалата се редуват да дават курбан. Има оброчен кръст – стар, от бигор (0,30/0,30 м) до голяма акация. Оградата е около кръста и дървото, на цимента са изписани датата и годината, когато е направена: 14.V. 1988 г.

Три оброка на Илинден:

Оброкът при Дървото – вековно дърво и стар оброк на Илинденъ, 20 юли – височината на изток от селото. Някога оброчният знак бил до вековен габър и затова и името на оброка се помни като „Дървото”. Днес малкият кръст от бигор (0,25/0,25 м) е до първите дървета от борова горичка. Участват хората от махалите Кимеро и Крайще. „Тоя оброк не

знам откога е започнал – историята му не знаем, но като малка съм ходила и ти казах как са ни водили с котленичката. И после много години са не прави. Възстанових го преди 28 години. Бях болна нещо и аз преди да ида на операцията, викам: „Ше направя оброка!”. Помогнаха ми още две жени, събрахме пари, купихме овца и купихме и други работи. И моите деца ми помогнаха, та направихме маси на улицата там при нас – три години го права пред нас оброка. Първата година кат го напраихме и един партиец дойде да ни бутне казана. И тогава го правих три години пред нас – ние ходехме там (на кръста – б.м. в м. Дървото), та заколим едно петле на кръста и кат са върнем, ние го сварим и там го раздадем по махалата и на дечорлията, и на други. После овцата – що то е далече и не мое да я караме таа овца, па да я върнем. Три години пред нас и после реших: местото му е горе и си го върнах горе оброка. Там е много хубаво. И така. Почнахме да колем там – колахме по една (овца). [...] Аз вярвам, че ми е помогнал (Бог)! И отидох на операция и доктора ми казва така: „Ние от теб очаквахме друго!” И аз се моля на Господ и мисля, че той ми е помогнал и докато съм жива, докато мога да хода, ще го права тоа оброк!” (ХЦМ).

Оброк на Илинден на Гарата. Каменен кръст до пътя с височина 0,60 м и ширина на раменете 0,40 м и надпис: „СВЕТИ ИЛИЯ – ЛЕТО 2002”. Оброкът е пренесен от Бовска Габровница. Курбанът се дава от махалата Гарата – събират се пари от хората за животното и продукти. „На Бовска Габровница се правят два оброка и се спазват сички стари правила: не се събират пари, а се редуват, слагат си зобта (на обредната трапеза – б.м.) (ИДК).

Оброк на Илинден на Рътовете в лозята. Стар оброк с оброчен кръст. Правят го хората, които имат имоти там. Идват и от Игнатица на него. Когато се случи да викат един поп, той тръгва от Дървото, минава през Гарата и последно кади тук, на Рътовете.

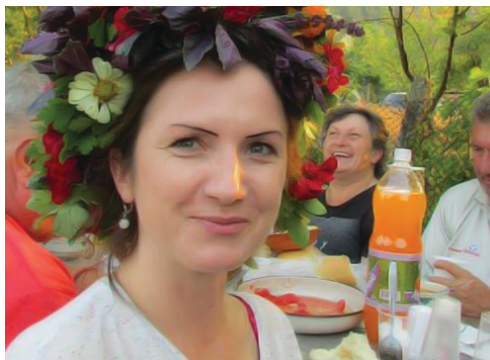
Оброк на „Св. Мария Магдалина” (Опърлия) – на 22 юли. Два дни след Илинден се прави на Гюрещица от родовете на Стоян Драганчов, Камен Милов, братята Камен и Цено Божанкини и Пешовци и др. Оброкът е пренесен от м. Бук. „Сега се прави на Мария Магдалена на Крива бабка от Иванчеви. По-рано е бил на Ангел Бонин, така му е бил прекора, а иначе Ангел Иванчев. От дедо му – нали той го е изместил от местността Бигора, за да им е близо до кошарата. През 1929 г. е пренесен. Сега не много, но си ходят, колят. Прави се курбан” (БК).

„Има случаи, когато, в извънредни ситуации, оброчищата са премествани от едно място на друго. За такъв случай разказва деветдесетгодишната баба Велика Иванчова, по спомени на нейната баба. Оброкът е бил високо в м. Бук. Там пасели стадата си и Пешовци, но през едно лято овчарят бил улучен от гръмотевица и умира. Тогава, в негова памет, родовете решават да преместят кръста долу в ниското, по-близо до кошарите, до сами река Златица.” (Захариева 2002).

Нов оброк на „Св. Богородица”, на 15 август, обслужван от Долната махала в селото, от дясната страна до устието на р.Златица в р. Искър. Оброчен знак от 1993 г.– каменен кръст до две вековни върби, непосредствено до реката (размери: 0,40/0,25 м и надпис: „15.VIII.1993 СВЕТА БОГОРОДИЦА”). „1993 г., по време на служенето на архимандрит Пимен, който живееше в нашата махала, решихме да си създадем и ние за нашата махала – да може да се събирате. Там е голям площад. Направихме кръст, надписахме го, осветихме го. Махалата избра мястото – до реката до две вековни върби. И да има пространство – повече хора да се събират. Оброкът

се дава от махалата – по принцип хората се редуват, като в деня на оброка някой казва кой ще дава оброка следващата година – който желае. Колим овен или овца.” (БК)

Интерес представлява обредната практика, венецът от цветя, с който е било закичено котлето със светена вода, след водосвета, да се „поноси” за здраве от всеки присъстващ, като първо се слага на главата на дете „майчино и бащино“.

* Лечение с вяра

Планинците вярват, че оброците възникнали в древни времена – Бог пратил „личби” на хората – мор и болести, суша, градушка и наводнение и всякакви бедствия. Всички те били масови прояви на неговата воля. Днес много курбани са подновени поради лични и семейни причини – нещастие, злополука или болест в дома или рода.

Молитвата, като част от лечебния обред, е широко разпространена сред християните и цели отстраняване на болестта. Според християнството, с грехопадението се ражда злото, а с него – болестите и смъртта. В народните представи чак до средата на XX в. болестите са невидими същества (или виждани само в определени случаи), които притежават редица човешки качества. При хората те идват като различни животни, птици или с човешки образ – говорят, ядат, пият, могат да се подкупят и омилостивят, но могат и да се разсърдят. И до днес съществува вярването, че „болестите Господ праща на земята като възмездие за сторени грехове”. В народната медицина християнските светци са посредници между хората и отвъдния свят, но и заповедници на определени болести и защитници от тях. Когато говорим за т. нар. „лечение с вяра”, изчеряването се представя като преход от състояние на немощ в състояние на телесна и душевна сила и всичко това се случва по Божия воля. В процеса на лечението съществена е ролята на посредника, на застъпника на човеците пред небесния господар. Чрез своята молитва към Бога светците осигуряват здраве на всеки, потърсил с вяра тяхното застъпничество. Така молитвата и служенето – курбанът могат да бъдат представени като своеобразен договор между човеците, Бог и светците.

Зли дол

Село Зли дол е разположено по дължината на скалист дол покрай потока Реката – десен приток на река Искър. Името му идва от географската характеристика на мястото, сред което се разпростира. Легендата разказва, че по време на турското робство хората се преселили от недалечното село Лютиброд, според едни или Люти дол – според други. Причината за това била свада с турците на едно от първите семейства, заселили се в дивия, непристъпен тогава дол. След време, при срещите си със селяните, преселниците казвали, че са се заселили в един зъл дол — от тук произлиза и името на селото.

Намира се на 30 км южно от Враца. Събран тип долино старопланинско селище, което е с много малко землище (7670 дка). Среща се в османски документи от XV в. като ленно владение: „Село Излидол с 15 домакинства...“ и в друг документ от 1697 г., също с името Излидол. Жителите на селото през втората половина на XX в. се препитават със скотовъдство или работят в металургичния завод в Елисейна, на гара Звèрино и по железниците (Николов 1996).

Селото, заради местоположението си, е част от културната територия и на Черепишкия манастир (намира се на ок. 10 км източно), и на манастира „Седемте престола” (15 км). Няма и не е имало църква през последните столетия в Зли дол, а хората се венчавали и кръщавали в църквите на съседните Оселна и Елисейна. Съборът на Зли дол се празнува на 14 ноември, свързан с празника „Свети Врачеве Козма и Дамян”. Празник на селото през последните години се чества и на 22 септември – съботата след Кръстовден с курбан и общоселска трапеза.

Великден и Гергьовден – на Черква, люлки – на Арто.

Някога старото селище на Зли дол било нагоре по Реката, но постепенно през годините сякаш „пълзяло“ надолу по течението – към Искър. В центъра на новото селище, до сградата на сегашното кметство и читалище, от ляво на Реката има трафопост и смесен магазин. Те се намират на мястото на старото гробище и свещената местност, където така и не бил построен храм, но останала в сакралната топонимия на селището като Черква. Старото гробище е изместено в новото гробище – край селото до Искър, а Черква не съществува – част от нея е застроена с трафопост, а другата част е в двора на жилищен имот. Тук се събирали на общи трапези на поляната хората от селото на Великден и Гергьовден до средата на ХХ в., а според нашите информатори тук също е оброчно място и освен на Нешов рът, „дедо Димитър е правил оброко“ и тук.

„Дека е трафопоста сега, тука некога имаше „Черква“ му са викаше. Черква си – оградено местенце и всички хора на родовете си знаят и седат, нали така, Яне?! И седаме на камъните, с дечицата, това-онова... И секи си знаеше местото – нема... Като влезне и си носи и са одеше на Великден и на Гергьовден. (ПГВ). „Като са събираха всички на Черквицето – всеки си знае местото – възрастните седнат на камико, младите стоят отстрана така – в Черквата и като мине свещенико, пречетеше, отреже от сека питка парченце – си го земе и по едно еце му дават. И тогава сички – секи си има еце и са разменявахме и викахме: „Ристос Возкресе!“ и тя казва: „Воистина Возкресе!“ С други, с други, други... На Великден са раменяват. И са чукаме и си белим яйцата. Тогава мъжете носят ракийка в барденца – в земляни барденца. Некои носеха на бъклица с вино. [...] Пропуснахме, че носехме на Великден и козунаци. И на хлеба си слагахме каша – правена домашна каша с масло и пържени яйца. Ама маслото – бито, от домашно (мляко – б.м), със сирене натрошено и кашата запечена така много хубаво. Без месо! На Великден не се ядеше месо! На Великден само яйца, козунаци и млеко квасено! Нема пиле! Докато не е дошло Гергьовден – не се ядеше месо. Да са мине молитвата! И сме постиле по 50 дена. Великден некой път е една седмица преду Гергьовден – чакаме! Да! Не дават да накусим некога. На Гергьовден попа пак четеше, ръси ни за здраве и по една плешка – ама гледаме левата да земе попа, а десната да си остане за назе. И като земем десната плешка, окъсаме место и сложим е така и гледаме вътре дали е пълна или е празна. Ако е пълна – то личи – дали ше имаш пари през

годината. Ако е бистра – е празна и нема да имаш пари. И гледаме десната плешка да си остане за чорбаджията, така са ми казвали възрастни хора и така го предавам” (РДТ).

***

По време на нашата теренна експедиция успяхме да опишем девет оброка, разположени от двете страни на потока Реката, обграждайки селището, сгъшено в дола. Оброците са разположени така, че обслужват всички махали на селото и, макар че някои от тях са поддържани от жителите на самите махали или родове, служи се за цялото село и цялото село също участва в подготовката и провеждането на курбана.

Обикновено „принос“ – продукти за курбана се събират от хората в махалата или от цялото село, а животно дава този, на когото „му е ред“. Жертвата се коли на оброчището. „Държеха много на мъжко – само на мъжко – овен. И преду да се заколе, са прекади. Дали е овен или агне – запали му са една свеицка на рогата, прекадява са с тамян и чете са една молитва и тогава са заколва курбан. След това са вари, готви са, сичко и са поканва целото село. Йдва свещеник да освети – освещава курбано, със светена вода ръси хората, които са дошли. И секи на курбано си отнаса питка, отнаса си сирене, отнаса кой какво си има. [...] Главата (на овена или агнето – б. м.) са изважда цела и са начупва и от главата секи трябва да вземе по малко – за здраве” (РДТ).

Оброк на Константин и Елена. Нашите информатори разказват, че този оброк също бил на Ковачев лаг както и оброкът на Св. Троица. „Кака Василка го отнесе на Оселна – ариза им го и Оселна си го праат”. Според хората в Оселна мястото е старо тяхно оброчище, а на оброчището на светците, „слънчови заповедници” в Зли дол не се служи.

Оброк на Спасовден на Арто. Малко преди оброчния знак на оброка на завърналите се от войната, до пътя има две дъбови дървета едно до друго. Върху ствола на едното от тях е издълбан кръст. На това място е имало каменен оброчен знак. Родов оброк, където се е служело за цялото село. Днес оброчният знак е пренесен в Зверино, където отново на Спасовден се служи. След пренасянето на оброчния знак злидолци минавали по пътя и все се кръстели на мястото при дърветата, имайки го за свято дори и без камъка. Преди години една жена издълбалала кръстче в кората на единия дъб, та и сега като минават, пред дървото се прекръстят и тогава продължават нагоре – на Арто или надолу към селото.

Оброк на Ковачев лаг при вековен дъб. Оброкът се поддържа от пет-шест семейства, които живеят там и се редуват да дават курбан. *„Там колежа пет-шест души, които имаха имот – оттук един, друг, друг... И секи на държавата даваше курбан – да не бие град, да не вали дъжд, да му се ражда берекет. И сега дървото на Ковачев лаг си трае – цер. Така като тръгнеш за Оселна в лево – едно големо, старо дърво. На св. Троица е, защото майка ма водеше на Оселна на събор и вика: „Тука оня денка злидолци са давали курбан, прекръсти са, мамо!“ И са кръстехме и целувахме церо. На Оселна е на Св. Дух събора”* (РДТ).

Оброк на Петдесетница на Реката. Там е било първото поселище, после се е изместило по-надолу. Оброкът е на Реката, над кошарите и е поддържан от „Ристо Кръсков и Петър Каменов и брат му – Качо и Дона”. Правен и през „комунистическо” – края на ХХ в. Информаторка разказва, че през 1987 г., когато се омъжила в селото, имало и се правело оброк, а в следващите години свекърва ѝ водела децата на този оброк. Сега не се служи на него.

Оброк „Св. Илия” на Поганова полена. Служба на Илинден до вековно дърво, което днес е изсъхнало. Родов оброк на Шолъовци. От тримата братя – наследници двама са живи и смятат да го възобновят. *„Дъбове – хората беа верващи, имаха ги за свещени, почитаа ги, уважава дъба... Изсъгнаха, изсуши ги завода, сичко са унищожжи – градини, дървета – от завода. Сега се възстановява. Това, което го виждате, сега е ново – беше голо. Голо – немаше нито дръвце, нито тревичка”* (КЦК).

Оброк на Мала Богородица на Арто̀. Оброчният знак е каменен оброчен кръст с имената на останалите живи участници в Първата световна война от селото. Самият паметник е закупен и изработен, надписан и поставен със средствата на завърналите се войници.

Днес горната част – самият кръст е счупен, а надписите на плочата са заличени от времето и природните условия на мястото, в което е разположен. Вековното дърво – цер, за което разказват старите жители на селото и което се намирало там, не е оцеляло. На това дърво връзвали люлка и се люлеели на Великден за здраве. Службата на този оброк, както и на останалите в селото, спира след средата на ХХ в. и в началото на ХХІ в. не е възобновена.

Оброк на Нешов рът на Мала Богородица. „Дедо Димитър е правил оброко на Нешовец”. Сега е подновен и се редуват къщите от Долната махала. Наричан е и „Кръсто” – има дървен

кръст. На самото място – при дървото се прави служба, а общата трапеза се реди в читалището. Оброкът е бил изоставен, но поради инциденти с деца от махалата е подновен. Прави се за здраве на хората от Долния край.

Оброк на Маждилица. Нашите информатори успяха да си спомнят само, че оброкът поддържал дедо Минко. Те твърдят, че там има вековно дърво, което привлича „трескотевницата”.

* Личен курбан за здраве

„На некой като са случи нещо и си фаща курбанец.” Хората от дефилето вярват, че когато си имал някакво прекеждие – злополука, болест или друга несполука, трябва да дадеш курбан за здраве и всяка година да служиш на избран празник на неговия патрон. Те разказват за курбаните, които лично дават или други членове на семействата им – за здраве.

Как се хваща курбан? Разказва баба Петра Величкова от Зли дол: *„Искам да ви кажа – курбан се лови така, за човек: обръща се един стол трикрак с краката нагоре. Запалваши три свецици (на всеки крак по една – б.м.) и наричаши на тия празници околе къде са”. При наричането се запалва свецичката, като се наричат най-близките по време до прекеждието празници. Този, който е претърпял прекеждието, трябва „да се хване” за някоя от свециците – това е неговият светец. Майката или бабата, които са наричали, знаят празника и го казват. Всяка година на този празник трябва да се даде курбан – мъжко агне. Първата година агнето се носи и се коли на мястото, където е станал инцидентът, ако е за инцидент. Служи се за здраве на човека, който прави личен оброк. Ако се падне празникът по време на пости „три риби опечени се кадат”.*

* Гадаене на костта от агнешка плешка

На дясната плешка от жертвата – агне, шиле, овен или овца, дадени на Гергьовден или на оброк се гледа, за да се предскаже бъдещето. Когато е на Гергьовден се гледа за къщата, когато е на оброк – гледа се за цялото село, махала или род. Когато всички седнат на общата трапеза, дясната плешка се дава на гледача – такъв във всяко село е имало. Той гледа на костите от плешката и отгатва, сякаш „чете на книга”: сиромашия или богатство, загуба или печалба, купуване на добитък или стадо, раждане или смърт на член на семейството, война или мирно време очаква хората. Бялото е сиромашия, а черното – благополучие, шуплите на определени места са белег за раждане или смърт, кривата кост е война.

Оселна

Селото е разположено по стръмната долина на старопланинската рекичка Ржана, която е десен приток на р. Искър. Намира се на 35 км южно от Враца. На юг от селото върху естествено защитена висока тераса са развалините на средновековната българска крепост Градò. В землището има не малко местности, чиито имена издават неговата старинност. Стари по произход и значение са имената Баричище, Бèстровица, Дèва могила, Клàге, Нир, Правец, Язичница и др.

Няколко са преданията за заселването на селото, а някои от тях обясняват произхода на неговото наименование. Първото разказва за някой си дядо Димитър, който тръгнал от Влашко да дири хубаво място за стадото си. Той се заселил в Заграднята, после се местил на Влашка поляна и Влашко торище, където останал. След време се заселили и други, а на Градо направили манастир. После хората заселили Лаго, където направили манастир със седем параклиштчета – като „Седемте престола“, но параклиштчетата били пръснати на различни места по цялата местност. Името на селото се споменава в тимарски регистър от 1612 като с. Осел към каза Извражда (Враца) с 30 християнски домакинство и 14 младежи (Вутов 2015). Според друго предание през турско робство няколко семейства, майстори на шиници от селата Осеновлак и Лакатник се преселили в горната част на Лаго, а друга част – в местността Тарапаната. За изработване на

шиниците бил нужен буков материал. От името „осеновци“ и „оселци“ е наречено и селото Оселна. Според трета легенда по време на робството селото е пострадало от чумна епидемия и е било възобновено преди 300–400 години от жители на селото Осеновлаг (Николов 1996).

По дължината на Ржанска река в миналото е имало много воденици, валявици, тепавици и дъскорезници, някои от които са запазени и до днес. Седем са мостовите, които свързват жителите от двата бряга на реката и голяма част от тях са стари. Училището е създадено след Освобождението през 1891 г. в сградата на бившия конак, а през 1930 г. на същото място е построена нова училищна сграда. Читалището е учредено в средата на 20-те год. на ХХ в.

Селският храм „Св. Дух“ има интересна история. Неговият строеж започва през 1936 г. и завършва в първите години на комунистическата власт – 1946 г. Дило Макенски дарява земя за строежа на църквата, а за осъществяването му се събират средствата от цялото село – всеки участва с каквото може. Изографисана е през 1947 г. от художника Илия Певев. Нашите информатори твърдят, че службата никога не е прекъсвала – и по комунистическо тук се кръщават и венчават хората не само от Оселна, но и от Зли дол. Те описват и курбана за здраве на селото на храмовия празник Св. Дух така, като се прави днес и така, както е останал в спомените им от времето на първите години след осветяването на храма. *„Некога са били по фамилии – Иванчовци, Дамяновци, Коловци – така по фамили са давали курбан за деня. Цялото село се събира. Тоя празник го възстанови моя съпруг, беше кмет на селото – измести плочата и направи на входа на черквата там на загиналите фронтоваци и тогава вече възстановиха и Св. Дух – празника, идва и владиката. На Св. Дух си е курбан на селото“* (ВХД). През целия период на комунистическото управление селото има два събора – пролетен – на Св. Дух и есенен – на Архангеловден.

По време на нашата теренна експедиция успяхме да заснемем и опишем тринадесет оброка в землището на Оселна. Половината от тях са в границите на населената част от неговото землище, другите – по високите места, в лозята и кошарите от двете страни на реката по нейната дължина. Като най-стари местните жители определят оброка на Петровден на вековното дърво в средата на гробищата до църквата и оброка на Лаго и ги свързват с първите заселници, дошли на магаре

от Осеновлаг. Оброците са разположени край реката, до вековни дървета, пътища или мостове. Има оброци, които са местени през последното десетилетие на XX в. на много места и дори в дворове на частни домове, само и само да не бъдат „изоставяни”. Службата на други пък е преустановена и подновена през последната четвърт на миналият век. Наблюдаваме и друг интересен момент – през 70-те години на XX в. се започва нов оброк, а курбанът на него не е прекъсвал до днес. Всички оброчни знаци, наричани от местните „паметници”, са обърнати на изток, независимо колко пъти и къде са местени или подновявани. Коли се по едно жертвено животно – за предпочитане мъжко и „секи дава здраво – да бъде здрава годината.” Обикновено хората от махалата „се редуват” и така дава този, „на когото му е ред”. В последните години, понеже намаляват както хората, така и отглежданите животни в селото, все по-често се събират двама или трима „ортаци” и купуват животното заедно. Те дават и средства за продуктите, необходими за чорбата. Тя се приготвя на мястото и когато всичко е готово, точно пред оброчния знак се слага маса и на нея се редят: хлябът, месото от главата на жертвата, което се окъсва и се слага в чиния и котелът с водата, която свещеникът ще освети. *„Главата като си са увари, обезкости се, сложи се в една чинийка и отгоре на питката и питката винаги се слага в десно – той попа винаги четеше от десната страна”* (МКК).

Оброк „Св. Св. Константин и Елена” до Искър. Стар оброк на Костадиновден, поддържан някога, преди да бъде прекъснат от три фамилии. Имало дървен кръст. Правен е от Камен Иванчов и Йордан Ристов. Възстановен е през 1985 г. (след прекъсване през 70-те и 80-те год. на XX в.). *„Тя баба Василка от Зли дол го е възстановила – тя го е направила най-напред и след това започнахме ние, махалата си там.”* (МКК)

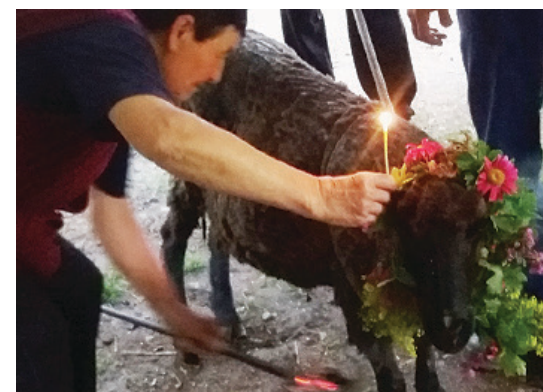
Бабата имала сестра в Оселна и подновява оброка след нещастен случай в семейството. От махалата смятат да се включат и други и да прерастне в оброк на Долната махала.

Оброчният знак, наречен „паметник”, е нова каменна плоча с размери: 1,07 м височина и 0,50 м ширина на раменете. Откъм река Искър е направена желязна ограда.

Оброк „Св. Св. Кирил и Методий” в местността Лаго.

Стар оброк на „Влъчовци е бил”. Информаторите разказват, че курбанът някога се е правел в м. Чарко. Според тях някои от първите заселници се настанили в тази местност – Чарко, *„а Чарко означава, че навремето е имало дъскорезница, която се е задвижвала с вода. И това е чарка – самата машина, която реже трупите – там са резали трупи”* (МКК). На мястото на стария оброк има оброчен знак до старо дърво – круша.

Там, където днес се прави курбанът в м. Лаго също има каменен оброчен знак. Оброкът е поддържан от семейството на Сандо и

Филка и сега от техните деца – семеен оброк. Според местно предание оброкът е на свято място. Деветдесет и четири годишната баба Рада Илиева разказва, че е чула да се говори от стари хора, че на Лаго срещу оброка някога „кога народо (старото село – б.м.) са е вече създадо” е имало черква.

Два оброка на Бачово. Сега махалата е обезлюдена, но някога, когато „там са си живели с кошарите, с животните” се правели два оброка.

Единият оброк бил на Горно Бачово, правел се на Спасовден „на дедо Коца и селото, но е оставен”.

Оброкът на Долно Бачово бил родов оброк на дедо Дило Каменов. И той също не е подновен.

Оброк „Три Светители” на Св. Троица в лозята. Оброкът е в дясно от реката на височината при лозята до три дървета – три цера с общ корен. Стар оброк със запазен оброчен камък и подновен преди години, където службата не е подновена. На мястото сега правят Зарезан мъжете от Долната махала.

Оброк на Пресвета. Също стар оброк, който днес не е възстановен. Правен е на Петдесетница – в местност, където също имало някога лозя – „по-нагоре от Три Светители”.

Оброк „Петър и Павел” на Петровден до вековния дъб в гробището. Родов оброк на Дамяновци. На оброчното място има три кръста. Два – от бигор, единия по-малък и зад него камък с формата на кръст с размери 0,64 м височина и ширина на раменете 0,50 м – при основата на дънера на вековен цер. Разположени са в средата на гробището, обърнати на изток – до църквата.

На около метър разстояние към църквата е другият паметник, завършващ с кръст – върху лицевата част са изписани имената на наследниците на рода, поставили знака в края на XIX в.: „ОБРОКЪ СВЕТИ ПЕТАРЪ И ПАВЕЛЪ НА ДАМЯНЪ ТОШКОВЪ РАДА ДАМЯНОВА ГЕОРГИ НИКОЛА БОРИСЪ ДЕМЯНОВИ”. Също обърнат на изток.

„Дошъл от Осеновлак – тука е минал праз планината с магаре и е слязъл тука, това е бил дядо Събко. И той са е заселил там, където е водопада, долу, в подножието – там е направил къщата и е имал чарк за резане на трупи на вода и той е направил и полилея на „Седемте престола” – то е изписано там, който отиде, ще види. И самия стол – владшикия той пак е направил. И тук е направил вече – той е възстановил този оброк и ние го продължаваме – неговите потомци. След това дедо Тошко го е възстановил. Това е от първите заселници, това е най-стария оброк в Оселна.

Доколкото знам от свекърва ми – сека фамилия си е имала курбан и той е отишъл прапрадедо в некакъв манастир и поискал Евангелието. Имал е болно дете, доколкото знам. И самия владика ли, поп ли му подава Евангелието – той поставя – некаква връвчица ли е, некакъв знак и отваря Евангелието и там се показва „Петър и Павел” – че на тоя ден! Това е семеен празник, курбан за цялото семейство. За Дамяновци. Стара традиция. Всяка година моето семейство – аз съм сега най-младата снаха там, ходим на черква, месиме си, носиме си питка, носиме си риба. Петър и Павел е пост – в една голяма тава опържисме рибата и я занесем там, но не я кадим в черквата, а занесем маса от черквата точно на оброка, под дървото – то е цер, вековен цер” (ВХД).

Оброк в местността Братилища на Горещниците. „Горещниците са три дена – тогава са гледа за времето догодина – дали ще вали, дали ще е топло. Ако е топло, ще е хубава годината, ще е топла.”

„В Братилища нагоре в планината. Тоа дръвен кръст е от много години. Там е имало от много години оброк. Там си имаше кошари – даже там кога стана стопанство си гледаа пет кошари стопански овце. И там, на могилата, са правеше оброк некоги и секи си ходеше с котленцето – преди години е това. Обаче го маанеха тоа оброк и сега го възстановихме преди 3-4 години (СПК).

Оброк „Св. Илия” в селото. Оброчището се намира „при трафопоста” на ок. 300 м от кметството в частен двор. Оброчният знак е каменна плоча с кръст в горната част и размери 0,50/0,30 м. Чества се на Илинден „на Цено Кръстев – за здраве на къщите, на селото, на махалата”. През последните години се събират по 60 човека и общата трапеза се прави в обществената сградата в центъра на селото.

Коли се голямо животно – овца или овен. „Имаме си наред – кой кога ще си коле – ортаци – таа година тиа колат... Колехме по двама човека, ама сега ореднехме, останахме много малко. Колим по едно животно, по едно, ама двама човека – това му се казват ортаци.[...] На самия кръст си заколиме животно” (РМИ и НПМ).

Оброк до моста на Голяма Богородица. Каменна плоча с кръст и размери 0,86/0,30 м., на малка тераска със стълбичики срещу моста в горния край на селото. Надпис: „15 VIII УБРОК УСПЕНИЕ БОГОРОДИЦА”, обърнат на изток.

Нов оброк, който се чества от 70-те год. на ХХ в. и от тогава до днес не е прекъсван. Действащ оброк, където се събират най-много хора от селото в деня на курбана и се поддържа от жителите на махалата. *„Много скачаха с моторе и с коли в реката и това е курбан на тия... Първо немаше мост – там имаше един брод, там са минаваше и пеша, и с колата, с воловете прекарваа сено, сичко – като са направи моста – той малко на завой и почнаа да скачат. Почнаа тия там, къде най-много пострадаа”* (МКК).

Оброк на Мала Богородица във Водни дол. Каменна плоча с размери 0,84/0,40 м. Обок на Горния край на селото.

„Оброко са праеше много официално. Колехме си, ора си придат – като сбор ставаше...” (СПК), *„Стар оброк и са правеше на Станков бук – сега го прават на Водни дол и е стар оброк още от некогаи – много отдавна и там са правеше, обаче го преместия кръста по-надолу и си го правеха доста години. Те не са го маиняли тоа оброк. Тоа оброк си е правен – и по комунистическо си го правеха, само че го местеха: като им не дават там на кръста, тия го преместат – и в техния двор го правеха, и на комшиите го правиха отгоре една година, обаче никога не го оставиха – винаги си колеха. [...] И понеже стоката намале, хората не гледат вече стока и те така тука две години го оставиха, щото нямат животни”* (ВХД).

Оброк в м. Обора на Св. Лука. Стар оброк, възстановен в края на ХХ в. и оттогава не е пропускана служба. Поддържан от *„комшиелъко, маалата – Оборо, Горнио край”*. *„Бехме десетина души там ортаци, обаче сега се изотказаа – не знам, останаа един-двама човека... хора има, ама стока нема вече...”* Бил е по-надолу, но при наводнението през 1956 г. водата го отнесла, коритото на реката е изменено и оброчището е поместено по-нагоре до извор с топола и е поставен нов оброчен камък, завършващ с кръст. Размери 0,73/0,40 м, обърнат на изток, с надпис: *„ОБРОК СВЕТИ ЛУКА”*.

Оброк на Явровишката могила. *„На Явровишката могила некога е правен оброк. Там имаше кошари, пет-шест кошари е имало и е правен. Горе, в планината – имало вековни дървета. Нема вече кошари, нема стока, нема нищо”* (СПК).

***Овцата и овенът – избраници на Бога**

Овцата и овенът са свещени животни. Те, както и „младицето” – агнето са „Божии избраници” и предпочитаната жертва. Овенът е недосегаем за зли сили и с предпазна цел неговият образ може да се открие върху предмети от бита и сгради. Свързва се с плодородието и поради тази причина изпълнява важна роля в сватбената обредност. В народните приказки е посредник между световите. Овенът и овцата в сънищата са радост, стадото е добра вест, а агнето – богат придобив.

Магическа сила има и млякото – обредно издоено на празници и приготвено по традиционен начин. Задължително на Гергьовден се носи на общата трапеза мляко, млечница и „пресно сирене”. Вкусвайки от млечницата и напивайки млякото, стопаните един друг си благославят стадата: *„Да ти (х)илядат и милионат!”* Прясното сирене е предпочитана обредна храна и на всички пролетни и летни курбани и оброци. Широка е употребата на млякото и сиренето в народната медицина – сурово овче мляко лекува охтика, горещото мляко е лек за болни сливици. Прясното сирене се използва за мазане на всякакви рани, с него се налагат циреи и изгорено. Киселото овче мляко е лечебна храна при разстроен стомах. С него се помазва лицето при слънчеви изгаряния, но жените го използват и с козметична цел.

Игнатица

Според местно предание селото някога се е намирало в м. Пелиньо или Селимов камък. По време на една от чумните епидемии хората се разбягали зад дола в м. Ливагето. На мястото на днешното село най-напред се заселил един ковач на име Игнат. Той построил ковачницата си тук. Изпърво селяните ходели за услуги при прочулия се майстор, но постепенно почнали сами да се заселват наоколо. Така възникнало сегашното село, което получило името си по името на майстора. Някои казват, че той имал хубава жена – Игнатица и затова идвали, не само заради майсторлъка на ковача, но заради нея – тя дала името на селото.

Игнатица е разположена в старопланинска котловина, недалеч от десния бряг на р. Искър на 35 км южно от Враца. Районът е планински, нарязан с много долове, по които текат поточета и рекички. До 1965 г. с. Игнатица се е състояло от централно село и многобройни колиби. Тези колибарски селища са били от 5-12 къщи и са създадени още в началото на XIX в. от отделни семейства на родовете в централното село. В края на XX в. населението живее в централното село Игнатица и в махала Габровница. В района се намират останки на селище от бронзовата епоха и на тракийско селище от желязната епоха. В местността Кутровица са запазени две тракийски надгробни могили, които не са проучени от археолози. В поречието на р. Жръньовица има следи от трако-римско селище, а в м. Салкин гроб – останки от богато българско средновековно селище и неговия некропол. Останки от средновековни некрополи се откриват и до сградата на потребителната кооперация в селото и в двора на Илия Ненчев. Разкрити са християнски погребения с накити от XII – XIV в. От същото това време са и развалините на голямата средновековна крепост Градище. Игнатица се среща в османски регистри от средата на XVI в. и в един регистър за населението на селото от 1866 г. под името Игнатиче. Старата носия на жителите е бялодрешковска (Николов 1996).

Църква „Св. Игнатий Богоносец“ е изградена с дарения на местни жители и фирми. Осветена и открита на Игнажден – 20 декември 2007 г.

Великден на Черквището. Мястото се е намира над гробищата, точно там, където днес са църквата и черковния двор с камбанарията. „*Някога са почвали църква да прават и са оказало непосилно – не са имали средства...*” (ЦПВ) „*Беше си*

една ливада и през годината се позанемари, обаче за Великден тръгваме с греблата, изчистваме, оправяме и имаше наредени камъни – значи секи род си имаше и си знаеше мястото на камъните и по средата е зелена площ. И по зелената площ се слага трапезата и секи седи на камъчета – значи тоя род е тук, тоя род е там, в кръг така се нареди сичко – да, така беше! Поне аз така съм го заварила (като се омъжила през 1976 г. тук и дошла от Еленов дол)” (ПВВ).

Селото е популярно в региона със своите 18 стари оброка, които се правят още от преди Освобождението до днес почти без прекъсвания. Нашите информатори са единодушни, че по черковните дела и оброците „най-вещ“ бил дедо Иван Минов. Съселяните му го споменават с уважение и почит, когато говорят за оброчните знаци – той в края на XX в. поставил циментови кръстове с надписи и оградки, засадил „за сянка“ липи, които днес вече са големи дървета. Когато отворил врати черковният храм, пак той научил жените на църковна обредност, правила и пеене.

На всички оброчища, които успяхме да посетим, има стар оброчен камък от бигор, а до него в повечето случаи са поставени циментовия от края на XX в. и съвсем нов – от последните години каменен кръст. На Габровница има подновен навес – зидано парклисче с покрив. За разлика от съседното Лютиброд, на повечето от оброците не са спирани службите през целия XX в. Малкото от тях, които сега са необслужвани, все още са тачени като свети места, а честванията са преустановени поради една единствена причина – обезлюдяване на махалите, които са ги поддържали.

Четири от оброците са съсредоточени в централното село, останалите са разположени около него – в махалите, на високи и видни места. Както е видно от историята на селището, не липсват тракийски и средновековни некрополи в землището и голяма част от оброците са на такива места – в село, на Преслоп, Салкин гроб и Чъртеж. За общоселски са смятани оброците на Ивановден в центъра на Игнатица и Гергьовден в двора на църквата – м. Църквището, макар да са обслужвани от близките махали. Всички останали оброци са махленски и родови, но и днес на тях присъстват хора от цялото село и от съседните селища – Зверино, Рашково.

Първият оброк през всяка календарна година е на Ивановден, а последният – на Архангеловден, като болшинството са „струпани“ в пролетно-летния сезон, когато опасността от

природни бедствия и унищожаване на реколтата е най-голяма. На Петровден са правени три оброка на три отделни места – в селото м. Ливадища, махала Габровница и на Синята могила, Трънски рът. Интересно предание е останало за възникването на единия от тях – оброка на Петровден, обслужван от Горната махала в селото. След чумна епидемия преди Освобождението – около 1720 г. – хората се разбягали в планината – в Радкова чукла и Лопошако. Тогава са поместени гробищата под селото, дето са и днес. Селото бързо започнало да се увеличава след епидемията, но за да се предпазят от нови нашествия на болестта, извършили обредно обораване на селото. Двама братя близници с два вола от една крава и рало, ярем, жегли, пръчки, тояги – все от едно дърво, обиколили селото с една бразда. Почнали от южния край – при Тишовския род, надясно и обиколили цялото село – „склопили браздата” там, където почнали. Посъветвали ги монасите от манастира и поставили каменен кръст. „Това направили на Петровден, заклали черен овен за курбан и всяка година на Петровден правили курбан – овца или овен в знак, че чумата вече няма да дохожда и действително не дохождала” (Вутов 2003: 387).

Предпочитани са здравите, мъжки животни за жертва – овен, шиле, мъжко агне. „По принцип, когато даваш, ти даваш за здраве и трябва да бъде здраво животното, което даваш”. По едно жертвено животно се дава за всеки курбан, независимо от броя на присъстващите – понякога 170-200 души, дори и повече. Редуват се семейства от махалата или рода. Жертвата се колила и готвила на място на самите оброчища, но днес по-често се коли в домовете на даващия курбана, а понякога и там се приготвя. Не се кади преди да бъде обредно заклана. Практикува се в последните години на оброка да се занесе главата на жертвата и питка, да се прекади там от попа и всички присъстващи да се върнат на мястото, където ще се прави общата трапеза – в читалището например, където се свети вода, кади се трапезата и курбан-чорбата. Това се прави за по-далечните и зимни оброци, защото по-възрастните не могат да отидат. В селото и в близките до селото места се редят общи трапези на маси и пейки. По време на летните и по-отдалечени оброци се прави обща трапеза на земята като някога.

Домакините от къщата, която дава курбана, още предната вечер, с животното приготвя и всички други необходими продукти за чорбата. Мария и Божидар Минови, които поддържат родов оброк „Игнатишкия кръст” до Черепишкия

манастир, празнуван на Сретение Господне разказват: „Тука

всичко приготвяме – две кофи големи имам аз – с картофи, една голема кофа с лук, шест буркана домати, шест буркана зелен боб, шест буркана грах, пет литра олио, брашно, сол два килограма, червен пипер, трийсет

яйца – за застройката и кисело мляко”. Преди десетина години изработили един 160 литра казан, големи черпаци, дървена лъжица и бъркалка за него и ги ползват за приготвянето на курбан-чорбата на всеки оброк.

Когато се случи в постен ден – сряда или петък или други пости, не се коли животно. Приготвя се боб – запържва се, правят се чушки с боб или рибена чорба.

Оброк на Ивановден в центъра на Игнатица – махалата Копанина. Два оброчни знака – отлят циментов кръст 0,50/0,50 м, нов и до него счупен старият – кръстче от бигор с приблизителни размери 0,30/0,30 м. Разположени са до частни дворове под улица. До него е засадена липова фиданка.

Оброкът се поддържа от хората в махалата като през последните години (така се паднало) се редували няколко именници – Ивановци да дават курбан. Прави се курбан-чорба на мястото. Трапезата е на маси.

Оброк на Сретение Господне – Игнатишкият кръст до Черепишкия манастир. Стар каменен паметник, завършващ с ковано метално кръстче. „На майка ми баща ѝ – дедо Васил – той е бил ковач, много голем майстор и изковал железния кръст отгоре” – разказва Божидар Минов. Това станало в началото на ХХ в. Баща му разказвал, че когато започнали да правят пътя – шосето, то минавало точно през оброка и се наложило да поместят оброчния знак „малко над манастира тама – за да си мине пътя.” Сега запазеният каменен кръст се намира на скалите над Черепишкия манастир, с гледка към

манастира на малка полянка, на която по Гергьовден цъфти росен. Оброчният знак е каменен паметник с височина 1,80 м. и релефна украса, различна на всяка от четирите страни – християнски и флорални мотиви. Надписи върху две съседни страни. Надпис лице: „ВЪЗДИГНАТЪ ОТ ИВ. К. ПЕНЧЕВЪ И МАРКО ГЛИГОРОВОЪ С. ИГНАТИЦА ЗА СПОМЕНЪ СРЕТЕНИЕ ГОСПОДНО ВЪЗ. ПРЕЗ 1926 Г.” Страничен надпис: „МАИСТОРЪ МИТО ПЕ-ТОВМОВ ВЪ С. ЗВЕРИНО”.

Според местно предание, оброкът е „още от турско”, след чумните епидемии, когато се утвърдили днешните граници на селото. На изток землището достигнало до Черепишкия манастир по водата на Дълбокия дол и тогава направили оброк на манастира. „Заклали овен за курбан на 2 февруари (Сретение Господне) и направили каменен кръст. Ходели всяка година на това място и все правели курбан с водосвет. Той е първият оброк на Игнатица, който продължава и до днес, макар че не е Игнатишки район, но се спазва и до днес” (Вутов 2003: 388).

До 2000 г. оброкът е обслужван от дядо Иван Минов и още

няколко човека от Игнатица, които са се редували – курбан е правен всяка година без прекъсване и по време на комунистическото управление, макар понякога да са имали спънки. „Баща ми даваше – той е свикнал от некога как са даваше – помна го. И после вече като почина 2000 г. и ние с жената викаме: „Ей, дай да дадеме...” и оттогава пък ние с нея даваме” – споделя Божидар Минов. Допреди три години се служело на кръста и общи трапези правели в Черепишкия манастир, но взели разрешение от владиката във Враца да готвят в селото, защото понякога в началото на февруари е много студено, възрастните и децата не могат да присъстват. Така започнали да готвят в селото и към 11 часа сипват от курбана във войнишка бака, главата на агнето, хляб и вино и правят ритуала на кръста – пред кръста редят на една масичка всичко.

След това се връщат с попа в читалището, където се реди обща трапеза. Там внасят курбана, свети се вода и се освещава всичко по масите. Над 170 човека миналата година се събрали – „като една ялова сватба“ – разказва Мария Минова.

Оброкна Гергьовден в двора на църквата – м. Черквището за цялото село. Мястото е наречено така, защото още от някога, през 30-те год. на ХХ в. било дарено за църква, но такава построили чак през 2007 г. Названието на местността останало Черквището или Църквището. Имало е камбанария, която при строежа е поместена и изградена до църквата. Оброчният знак е каменен паметник, висок 1,60 м, завършващ с кръст и надпис на лицевата страна: „СВЕТИ+ГЕОРГИ ПОДАРИЛИ ВАСИЛ ГЕОРГИЕВ ГРИГОР ЛУКАНОВ ЛУКАНЪ ВАСИЛОВ”. При строежа на църквата е поставена гравирана гранитна плочка с икона на св. Георги в средата на паметника и надпис с името на дарителя – Георги Валериев Йорданов. Сега оброчището е в двора на храма „Св. Игнатий Богоносец”, който е парково изграден на няколко тераси. На долната тераса има каменна чешма, също с икона на светеца, дар от Борис Кръстев.

„Разрешиха ни да се построи параклиса – нашата черква тука и започна отстрани да се работи и тогава се откри кръста. Кръста беше засипан със земя – само кръстчето (най-горната част на оброчния паметник, завършваща с каменно кръстче) отгоре са виждаше и като се откри вече и най-отдолу са яви надпис – кои са били дарителите и пише на кръста: „Св. Георги” – значи това е било първото желание на хората, когато да строят черква, но не им е било разрешено – трисет и некоя година. [...] Оброк на Гергьовден започнахме след като открихме кръста и видяхме вече, че отдолу е – 2006 г.” (ПВВ).

Курбан се дава от Долната махала, а общата трапеза се реди на открито – маси и пейки пред църквата. До голяма степен в местната традиция служенето на оброка заменя някогашния ритуал, с обща трапеза, на която се събирало селото. „Вярваме, че свети Георги ще ни помогне – това са хора повече земеделци и животновъди, агнето си е наше, има си стадо девера” (ПВЗ).

Оброк в Преслап на Герман. Оброкът е в селото, върху могилка до пътя. Три оброчни кръста до липа, посадена от Иван Минов и оградени с дървена ограда: циментов кръст, поставен през 1989 г. също от него, пред счупения стар кръст от бигор, а преди три години е поставен нов кръст от врачански камък, дарение, висок 1,35 м, с ширина на раменете 0,50 м.

„На една могилка, с оградка. Баща ми некога правеше оградите (на оброците – б. м.) – на секи оброк садеше липи – за сенка. Винаги вали на тоа оброк – Герман са прави от гръмотевици. И може би некой да е – трескотева да е паднала и да е убила

некой, една година как уби трийсе и неколко кози. Тресна долу е покрай Искъра трескотева и жената я ошашави...” (БИМ)

Популярен израз в селото е: „Върти, върти Въртолмее, удари, удари, Германе, до Кутлова нива!”. През последната година жертвата – овен е даден от семейство Пешеви, които отглеждат повече от 160 овце в махала Преслап. Готви се на самото място – за курбана се редуват от махалата, в която все още има овчари. По традиция се дава голямо животно – овен, овца, а на оброка се събират над сто човека.

Оброк „Св. Св. Константин и Елена” – на Войчов лаг. Стар оброк на махалата, който не се прави от 20 години. Причината е пълното обезлюдяване на Войчов лаг.

Месните разказват интересно предание. При боевете в Рашов дол през съдбовната 1876 г. трима-четирима Ботеви четници успяват да избягат и поемат по пътя високо над Черепишкия манастир и продължават на запад. Това са Никола Обретенов, Сава Пенев и Димитър Тодоров. Било на 21 май – празника на светците Константин и Елена. На същия ден в тази местност се чествал оброк. Били се събрали селяните от Игнатица, а от манастира пристигнал свещеник за службата. В същото време от м. Влаха започнали да слизат хора с черни дрехи и пушки. Събралите се на оброка се изплашили и избягали по домовете си. Свещеникът също избягал, без да е прекадил. Като видели това, четниците тръгнали отново на запад срещу течението на Искър и вечерта на същия ден се озовали в кошарата на Петра и Петър Митови от Зверино, а на другия ден, с помощта на зверинчани, прекосили Искъра.

Оброк в м. Салкин гроб на Спасовден. На място е разкрито богато българско средновековно селище и неговия некропол – тук са изровени скелети и сребърни накити, които са характерни за X в. Находките от това средновековно селище датират от IX до края на XIV в. (Николов 1996).

Стар оброк с оброчен камък. Правел се е редовно и дори през изминалата година, тъй като нямало възможност да се даде овца или овен, заклан е петел.

Оброк на Св. Троица – Петдесетница в м. Атанас. В местността има лозя – пътят за Зверино. Честването е през лятото, събират се много хора и много деца. Общата трапеза се реди на земята, а оброкът и курбанът се поддържат от махалата.

Оброк в Каменица на Св. Дух. Оброкът е поддържан от махалата. Общите трапези са на групи около кръста – на земята.

Оброк на Русалския четвъртък на Градешки дел. Голяма махала, извън селото – стар оброк, който се намира в двора на необитаема сега къща.

Оброк на Петровден в селото на Ливадица – Горната махала. Два оброчни знака – стар кръст (0,40/0,40) и подновена плоча с три релефни кръста на лицевата страна и надпис: „ДАР НА СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ ОТ МАХАЛА ЛИВАДИЦА”.

След обредното заораване за от чума и принасяне за първи път жертва – черен овен на Петровден преди три столетия, както гласи легендата, започнали всяка година да дават курбан. „Но с течение на времето кръстът бил засипан от порой, махнали го и се забравил. Не правели вече курбан на Петровден (Вутов 2003: 387). „Кръста – аз бех дете, беше го земята затлачило – там, там си го намерихме. И го правиха некога, като дете помна, че го правеха. Намериха го там родителите ми – ние живеехме горе, в една махала и там (на Ливадице) дойдохме да правим къща – като дете, още не ходех на училище. Правеха го до към 1958... И 1989 г. аз реших а го възстановим. Направихме една нова плоча и оттогава не сме го прекратявали” (ГДИ).

Оброкът днес е поддържан от Горната махала. Общата трапеза се реди на маси от читалището, изкарвани специално за празника на мястото при оброка.

„Колим си – може женско, може мъжко. На постни – сега се пада в сряда, постно – бобени чорби, ама аз кога ми

е ред съм правил и рибени чорби – два пъти. Махалата – там, Ливадице се казва, се редуваме. И от къщите са носи „принос” му казваме – секи носи картофи – почва да има тогава пресни, магданоз, луцец. То на сички оброци така са прави” (ГДИ).

Оброк на Петровден на махала Габровница.

Някога голяма махала, с основно училище, от която днес са останали малко обитаеми къщи. Оброкът е покрит с навес „като паркисче – човешки ръст височина”, което преди 7-8 години е препокрито и подновено пак на доброволни начала – човек от махалата дал гора и материал. Каменното кръстче е боядисано в черно и поставено в средата на измазана и белосана ниша под покрит с цигли покрив.

Паркисчето е до пътя в страни от бившето училище, в двора на което може да се види красиво вековно дъбово дърво. На службата на Петровден се събират много хора от селото, някои родени или живели в Габровница.

Оброк на Петровден на Синята могила на махала Трънски рът. Някога празникът бил организиран от Ангел Тошев – готвач на курбаните. Сега служенето е прекъснато, поради обезлюдяването на махалата.

Оброк на Гореиците (Св. Св. Кирик и Юлита) на Бърдото. Оброчище на висока могила със запазен оброчен камък.

Оброк на Мария Магдалена в м. Чертъж. Оброчните знаци – два кръста са на една от трите тракийски могилки до вековен бук пред стара круша. Пред оброка – засадена от Иван Минов липа. Малък кръст от бигор долу до каменен кръст с размери 0,50/0,30 м с надпис: ”ПОДАРЪКЪ НА СВ М МАГДАЛЕНА ОТ ГЕОРГИ И Т. МА (не се чете – б.м.) ЕВИ И КАМЕН И МИТО ИВАНОВИ ПИРОНКОВИ”. Курбанът е през лятото – по време на сенокоса и затова мнозина преспивали направо на поляните около него. Мястото е красиво и обзорно.

Оброк на Илинден в Рътовете. Там е имало махала и от нея бил поддържан оброкът, а сега има вили – те дават курбаните. Има запазен оброчен камък, около който се образува общата трапеза на земята.

Оброк на Петковден в Чуй петел. Запазени два оброчни кръста – малък стар кръст от бигор и циментов кръст (0,75/0,50 м), поставен от Иван Минов с надпис: „СВ. ПЕТКА 1993”. Около кръстовете има ограда. Някогашната махала, разположена на това място, е напълно обезлюдена, но въпреки това на оброка служенето продължава. Курбанът се дава от нейни жители, преселили се в централното селище след обезлюдяването ѝ.

Готви се на място, реди се обща трапеза, попът кади – „както си е на всеки оброк”.

Оброкът на Вардица е прекъснат и днес не се служи.

Оброк на Архангеловден в м. Бъртониски дол. Оброкът е почти в селото, в долния край и хората от тази махала го поддържат и дават курбан. „Тази година стана голем оброк. То като некой рече да даде, купува там овца или овен, само че готви тука в двора си този човек. И отидохме там с попа, та се отнесе пак малко – пита, това, онова и тогава се върнат тука – маси...” (БИМ).

*Черквице – сакралният център на селото

Черква, Черквице, Църквице – свещено място, обикновено разположено до или в старите гробища, в центъра на селото или върху древно светилище. В повечето случаи това е място, дарено или наречено за изграждане на църковен храм, който поради различни причини не е построен или е построен чак след десетилетия. Представлява зелена морава, на някои места оградена, често в близост до вековно дърво. В центъра е полянка, а около нея са наредени камъни, на които хората сядат „по родове” на общоселски тържества: „Имаме си камънци тука наредени, та си знаеме рода – тоа род е по тия камъни, оня род е по тия камъни... От стари времена е така. Немаше черква (църковна сграда). То беше полена тука и са наредени – да кажеме моя род, да кажеме твоя род, така наред, наред, наред...” Така хората се редят на обща трапеза на големите празници. След построяването на църковни сгради или там, където има стари, тази обща трапеза се реди в черковния двор, обикновено пред църквата. Събира се цялото село на Велеикден и Гергьовден, пък на много места и на задушниците, поставят в средата на полянката месали, а върху тях – донесените храни и напитки, после самите те се редят около нея по родове – по камъните. След като храната е прекадена и благословена, започва „меняването” на великденски яйца на Великден – всеки с всеки – „та да се срещнем и на оня свят” и се носят по гробовете, „да се поканят мъртвите” и накусването на млякото и млечницата един други и благославянето на стоката на Гергьовден. Според вярванията на хората, тази общоселска трапеза е огледален образ на небесната трапеза, на която всички ние сядаме заедно на оня свят; това е нашата обща трапеза: „Това сме – една обинос(т): как сме били тук, така един ден ще бъдем там!”

Лютиброд

Разположено на стръмен скалист склон на десния бряг на р. Искър до скалния феномен Ритлите (16 км южно от Враца). Тук е най-бързият брод на Искър, откъдето и селото е получило името си. До Освобождението е носило турското наименование Гечидкьой (Бродно село) или Гечид къосе. Името Лютиброд местните обясняват с това, че реката ежегодно вземала жертви от преминаващите през брода - „лют, опасен брод“.

Районът е изключително богат на исторически паметници: културното наследство на средновековния град *Коритен*; в м. Заград - останките на тракийско селище и развалините на средновековно укрепление, а между Ритлите - развалините на антични и средновековни укрепления. През 1871 г., посещавайки останките от крепостта австро-унгарският пътешественик Феликс Каниц пише: „Изкусни във всичко, римляните и тук не закъснели да използват природните особености на местността. Чрез солидни постройки те затворили от двете страни солидния коридор между скалите, като го превърнали в здрава военна крепост с два обширни двора, които използвали за жилище на гарнизона. Местното население нарича тази крепост *Коритен град*.”

През XVII в. жителите му се разселват в различни посоки като част от тях се местят на отсрещния бряг на р. Искър и основават днешното селище Лютиброд (срещащо се в османотурски документи с турското име Гечид). В селото идват много преселници в първите години на XIX в. (Николов 1996).

Тук се намират скалният феномен Ритлите, Черепишките скали и Черепишкият манастир с богата духовна традиция. Средновековната църква „Св. Георги“ до Ритлите през 1965 г. е обявена за архитектурно-строителен паметник на културата с национално значение. Недалеч от Лютиброд е местността Рашов дол, лобното място на десет Ботеви четници, убити на 3 юни 1876 г. заедно с две овчарчета от селото - години след това Иван Вазов описва събитията в безсмъртния разказ „Една българка“. В околностите на Черепишкия манастир все още могат да се видят сградите на Духовната семинария, в която са учили немалко видни българи.

Поради близостта си с Черепишкия манастир църква в селото, след разрушаването на „Св. Георги“, не е имало, а кръщавки и венчавки, големите християнски празници хората чествали в манастира през целия ХХ век. Необходимо е да се отбележи, че проучването на църквата „Св. Георги“ при Ритлите показва, че тя била възстановена и стенописана още през XV в., но разрушена през следващото столетие. Васил Кънчов я описва през 1899 г. и споменава, че макар и полуразрушена, на нея се извършвал водосвет на Гергьовден.

Тръгването към манастира, оброците и параклисите се отбелязвало с камбанен звън. Камбанарията, запазена и до днес, е разположена на едно от най-високите места в землището на селото до някогашното кметство. По традиция до 60-те год. на ХХ в. на поляната между камбанарията и паметника и около тях се правела общоселска трапеза с водосвет на Гергьовден.

На Великден, на втория ден, се събирали до Черепишкия манастир и след Летията правели общи трапези по родове – на мястото над Духовната семинария (поляната вече не съществува – разрушена при прокарване на новия път) се събирали и хора от съседните села – Игнатица, Зверино, Оселна. Пак в Черепиш правели обща трапеза и на Голяма Богородица, когато е храмовият празник на манастира. На Архангеловден – обща трапеза в гробището на селото пред параклиса.

По време на нашето теренно проучване описахме петнадесет оброчища. Според думите на местните жители оброците, които пазят селото и от четирите страни, са разположени на стари свети места и до пътища – до стария римски път и коларски път до Черепишкия манастир, до стария турски път към Ребърково, някои от възобновените – до пътя за Мездра или просто до черните селски пътища, свързващи местностите, съседните села или кошари. Това е така, не за да

се стигне по-лесно до тях, а като тръгне човек на работа или на път, да мине покрай някой от тях, да се прекръсти за спорни дела и да продължи. *„И така беше прието – като мине човек покрай оброка – спре, прекръсти се и продължи. Това е в ежедневието. Почти всички наши оброци са правени на такива места, където са минава“* (НТС). Така било някога, преди столетие и при възстановяване на старите оброци традицията е спазена – те са възстановени на старите места или в близост до тях и до пътища. Всъщност основната причина за поставяне на оброци до най-главните пътища отново е предпазна – така входовете към селото, едни от уязвимите места, според народната митология, имат своите небесни охранители – светиите.

В село Лютиброд, в населеното място, няма оброци – всички са около него в рамките и по границата на неговото землище. По-голямата част от оброците са разположени в югоизточната част на землището – в близост до кошари и земеделски имоти, там, където е обработваемата земя или пасищата. Някои от тях и днес са в ниви и селскостопански блокове. Всички оброци са чествани до 60-те години, след което честването им е преустановено и в края на ХХ в. започва постепенно тяхното подновяване и възстановяване на службата. От описаните от нас единадесет оброчища, днес службата е подновена на пет, а старите оброчни знаци са запазени, макар и не изцяло, и също поставени нови на два от тях. Оброците са родови, но на някои от тях се събирало цялото село или голяма част от него (Дамянов кръст, Кръста), а на двата междуселски – родове от двете съседни селища, които обслужват оброка.

Тръгването от селото за всеки оброк е организирано – камбаната бие и това е знак за тръгване към оброчището. Всеки е приготвил бохчите – „хлябове, мезенце, свещички“, нещо за пиене и задължително посуда за курбана.

Обредният хляб се замесва в дома на хората, които дават курбана. Месачката трябва да е от къщата или рода. Меси се квасен хляб – по-рано с квас, сега с мая. Хлябът е с кръгла форма – „питка с кръстче“. Този хляб се кади заедно с главата на агнето и вино „пред кръста“. Днес нямат изискване към наредбата на общата трапеза. На някои оброци тя е върху маси, подредени „надълго“ една след друга и хората се редят от двете страни.

В миналото се е предпочитало голямо жертвено животно – овен или овца, сега – мъжко агне. Не се кади агнето живо, а

се коли на камъка – на оброка, кръвта е оставяна да се стича и попива в земята, не се събира. Кади се по-късно, заедно с курбан-чорбата.

„Дамянов кръст“ и „Кръста“ на Атанасовден при Просечен камък. Това са два оброка, които поради близостта си, общия патрон и възобновяването на единия на открито място днес са схващани като един. Всъщност и двата оброка са разположени на стария път за Черепишкия манастир след Просечен камък.

Старият оброк, който е популярен като „**Дамянов кръст**“, разположен в м. Дамяновото се намира точно срещу завоя на новия път за Черепишкия манастир. По спомени е бил „малък камък с кръстче“ и някои смятат, че е изместен на Кръста. Той е бил разположен до Дамяновата чешма – малко над нея. Така наричали извор с пишура, която днес е пресъхнала. Няма останки, не се служи.

„На самия завой, горе, на петдесетина метра от Шишмановата крепост, бива издигнат малък параклис – Дамяновият кръст. Той е на мястото на останал от езичеството оброк. В последния ден от месец януари, хората идвали да направят курбан и отпразнуват деня, в който св. Атанас отхвърля кожата от едното рамо, за да покаже, че студените зимни дни си отиват и скоро ще настъпи животворната пролет (Тодоров 2002: 34).

Другият оброк, който местните наричат „**Кръста**“ или „**Св. Атанас**“, се намира по-нагоре, на 50-100 м. по-близо до селото и малко след Просечен камък. Обслужван е от Коловите, мястото се знае и като Коловото и се помни, че някога, всяка година, „някой от Коловите“ е давал по една овца за курбана. Това било до 60-те год. на ХХ в., когато служенето е преустановено. Службата и курбанът са подновени през 1998 г., а оброчният знак е с надпис от 2001 г.

Оброчният знак е от врачански камък, висок 1,5 м. и широк 0,35 м., релефно издялан кръст в горната част и надпис под него: „**СВ. АНТОНИЙ И АТАНАС 2001**“, поставен върху каменна купчина. Той е точно до Шишманово кале на стария път за Черепиш, с лице към пътя, в югозападна посока от селото.

Мястото е култово във фолклора и вярванията на местните, с определен легендарен ореол. Според някои цялата местност, където са разположени оброците е почитана като свято място от най-древни времена. Едно от най-значимите в богатата митология на местните. В съзнанието им цялата местност около Шишманово кале е със статус на граница по отношение на опозицията свое-чуждо: информаторка (ВХС), която живее в близост до мястото си спомня, че на него много играели като деца и на Благовец, когато с ръжена гонели змиите и гущерите, стигали точно до това място. Гранично е по отношение на сезонния цикъл – зимата и пролетта се срещат, за да „дойде“ най-напред пролетта тук и св. Атанасий „да си съблече кожата“.

Мястото е обвързано с легенди, предания и вярвания, които са част от големия Шишманов цикъл, характерен за региона. Вярва се, че Шишманова скала и Шишманово кале крият златото на последния български цар Иван Шишман.

Оброк при Рашов дол на Св. Константин и Елена. На туристическите карти е отбелязан като параклис, но всъщност нито оброчният знак от старото оброчище е запазен, нито пък параклисчето. Сега там има параклис, посветен на убитите Ботеви четници, непосредствено до природния феномен Ритлите. Не се служи на оброка от 60-те години на ХХ в., не е подновен, но в спомените на по-стари хора се откриват интересни моменти, свързани с първите години след 9-ти септември 1944 г., когато едновременно се чествал денят на светците, „слънчови заповедници“ и паметта на загиналите с възстановка, в която се включвали хора от селото на различни възрасти. Възстановката е акцент в честванията и днес, а свещички се палят в параклиса, посветен на Ботевите четници.

Оброк на Чут петел на Костадиновден. Оброкът е от началото на ХХ век, обслужван е от рода на Цанкините и е възникнал по конкретен повод. Разказът е на Василка Христова Стойкова, основен инициатор за възобновяване на службата и курбана: „*Направен е по един такъв повод – значи моя*

дядо и моята баба са имали син, момченце, което на 10 години е починало. И горе – там ни е кошарата, нашата, семейната кошара – и то е ходело да пасе козите и един ден е ударил силен град, дъжд и град, и просто много го е било момчето. Той е бил трето отделение, бил е значи на 10 години и тогава това момче – Симеон е починало. Разболяло се е и е починало. Мойта баба са решили тогава да направят този оброк. По такъв повод са го направили и са го нарекли „Оброк срещу природни бедствия” – градушки..., срещу природните бедствия и си го правехме.” Информаторката разказва, че преди да прекъсне честването на оброка – до към 60-те години – курбанът е бил винаги от нейните баба и дядо. След възстановяването му през 1997 г. курбанът се дава от различни семейства от рода.

Оброк на Спасовден в Полето. Възстановен е по спомени на стари хора, не е запазен стар оброчен камък. Намира се на няколко метра от шосето за Мездра. Оброкът е действащ от 2012 г. Възстановен е по инициатива на Ловната дружина в Лютиброд. Тогава е поставена и правоъгълна каменна оброчна плоча с височина 0,55 м и ширина 0,47 м, с релефно кръстче и надпис: „ВЪЗНЕСЕНИЕ Г-НЕ СПАСОВДЕН”. След възстановяването на оброка курбан се прави от Ловната дружина – организацията, жертвеното животно, подsigуряване на свещеник за службата.

Горен оброк на Брусето на Св. Дух – Дамяновото. Родов оброк на Дамяновите. Правен до 60-те години на XX в. Не е запазен оброчен знак. Не е подновен.

Оброк на Връшника – м. Гръдовица. Оброкът е на межда между селата Лютиброд и Ребърково. Преди прекъсването, към средата на миналия век, се е правел и от двете села. Сега се прави от ребърковци, но ходят и хора от Лютиброд. Прави се на Петровден, когато е и съборът на Ребърково.

Оброчището на Петровден на легището до Искър. Описан е в издадената през 2002 г. книга „Лютиброд през вековете и сега” като новооткрит през 2001 г. оброк, празнуван на 29 юни – Петровден на легището до река Искър. Тогава рода на Бояджиите дава курбан. После ритуалът е спазен и от Петра Савова и Гина и Вълчо Лалови. Според нашите информатори на оброка е служено само няколко години и сега не е действащ.

Оброк на Църквище на Илинден. Разположен северозападно от селото в м. Църквище. Един от най-големите и хубави оброци, поддържан до средата на XX век от Велчовите. Старите хора помнят, че на оброка се носел мед и първото зряло грозде, където обредно са освещавани. Мястото е с присъствие в местната митология. Старите разказват, че то е оброчище от езически времена – на него принасяли жертви и носели дарове, златни монети и украси за здраве. Според друго предание мястото е свято и почитано и през Средновековието, където е имало християнска църква. Нашите информатори определят оброка на Илинден, подновен в местността Острог като негов наследник.

Оброк на Острог на Илинден. Смята се за наследник на оброка в Църквище. Патрон – св. Илия. Курбанът се прави на Илинден. Оброчен знак – дървено кръстче, поставено на оброчно дърво – цер. Две големи дървета сред поляна до черен път, едното от които е оброчното. От 7-8 години е построена и дървена хижа с фурничка. Оброкът е обслужван от Ловната дружина. Преди да бъде построена хижата, хората сядали на поляната над дърветата. Сега също се прави обща трапеза зад хижата, а в самата хижа се готви.

„Големото дърво” на Връх Дел. „Самото дърво беше светиня” – твърдят нашите информатори и вероятно затова и името на оброка остава като „Голямото дърво”. Свещеното вековно дърво е оброчният знак на оброчището на Връх Дел, което е на межда между Лютиброд и Ребърково. Самото дърво „е по-в землището” на Ребърково. До 60-те години на XX в. се събирали на курбан от двете села, сега оброкът е действащ, но служат ребърковчани.

„Линковият оброк” на Връх Дел. След Брусето се продължава за Връх Дел, където е оброкът на рода Линковите. Има стар оброчен камък и параклис. Служело се е до 60 г. на XX в. – спомнят си по-стари хора и курбанът е бил „по средата на лятото” – смятат на Преображение. Родовете имат намерение да го възстановят, тъй като през последните години има починали деца в две семейства.

Стар оброк на Архангеловден на Брусето. Стар оброк от 1885 г. на Нецовите. Оброчният знак се намира до стар турски път за Ребърково, в нива – местността Брусето. Бял варовиков камък с правоъгълна форма, която в горния край преминава в конусовидна и завършва с кръст. Размери 1,6 м височина и ширина – 0,36 м.

Надпис под други три релефни кръста на самата плоча: „СЪГРАДЕНЪ ВЪ ЧЕСТЬ НА СВЕТИ АРХАНГЕЛЪ ОТ СТОЯНЪ НЕЦОВЪ И СЕМЕЙСТВОТО МУ В 1885

ГОД. С. ЛЮТИБРОДЪ”. Службата и курбанът са възстановени от Ловната дружина на селото, която поема шефство над оброка.

***Черепишки манастир „Успение Пресвета Богородици”**

Най-големият, действащ и днес манастир във Врачанска епархия, Черепишкият манастир „Успение Пресвета Богородици” е разположен при северния изход на Искърския пролом върху тясна речна тераса, близо до с. Лютиброд, между гигантски и рядко живописни скали. Предполага се, че е възникнал едновременно със средновековния *Коритенград*, който се намирал при Ритлите край Лютиброд. Легендите свързват основаването му с името на българския цар Иван Шишман и последните му, отчаяни битки с турските нашественици. Възникнал през XIV в., разрушаван и опустошаван по време на войните и робството, в началото на XVII в. той е възобновен от преподобни Пимен Зографски. През ноември и декември 1797 г. тук намира убежище свети Софроний епископ Врачански. Килийното училище, основано през XVII в., изиграва голяма роля за опазване на българския език и писменост по време на турското робство. Освен множеството преписи на богослужбни книги, били създадени и някои от най-ценните български средновековни творби. Името му се свързва със съдбата на Ботевата чета.

През 1921 г. в манастира се създава свещеническо

училище, а през 1938 г. се открива Пастирско-богословски институт, който функционира до 1948 г. От 1950 г. до 1989 г. тук се намира Софийската духовна семинария. Запазени са църковният храм и още няколко сгради в типично възрожденски стил: Владишката, Данаиловата, Училищната, Приемната, Складовата и Рушидовата къща. Интерес представлява Костницата.

Изключително е присъствието на обителта в ежедневието и празника на хората от региона. Тук се венчават, кръщават и събират на големите християнски празници от всички околни села през първата половина на XX в. Незабравими са общите трапези. Стари лютибродчани разказват за традиционното прекарване на манастирските стада срещу Гергьовден покрай селото им. Стадата били спирани и цялото село идвало да си надои мляко даром, колкото иска. Те си спомнят, че в Черепишкия манастир за пръв път на обществените трапезарии са яли курбан всеки в отделна чиния. Манастирският добитък по време на усилен полска работа бил предоставян безплатно в помощ на хората от Лютиброд, Люти дол, Зверино, Игнатица и други селища. Традицията на харизването за живот и здраве на деца на манастира продължава и след политическите промени в средата на миналия век.

Най-силен е споменът за честването на храмовия празник на манастира – Голяма Богородица – за него от дни преди това се събират миряни от близо и далеч, в миналото пристигали с волски коли и пеша и изпълвали манастирския двор и близките поляни. Тази традиция също е съхранена и в началото на XXI в. светата обител отново събира на светлия ден хората от цялата околност.

Summary

Consecrated grounds occupy a special place amongst the sacred areas in the Vratza Mountains. They carry the signs of ancient knowledge, beliefs and traditions, dedicated to the mythical caregiver and guardian, and at the same time they, themselves, are signs of the Christian self-discovery of the connection between the secular and the divine. Those are the places where we find ancient magical rites, pure folk customs, religious rituals and symbols. Their origin and purpose are directly connected with the primordial desire for communication with God and securing welfare through the role of the guardian – the caring figure, the saint. Their place in the rich rites system of the mountain people from the Iskar Defile is directly intertwined with the cultural and ancestral heritage, determined to a great extent by the rough and uneasy life in the mountains, but also by the everlasting connection between the man, born and bred in those places with the nature, and the surrounding world.

The Iskar Gorge is the longest and most impressive natural phenomenon of this kind in Bulgaria. The magnificent defile in the Western Balkans connects the Sofia Valley with the Danube Plain. The area has been named as an extraordinarily interesting one geologically because the gorge represents a cross section of the Balkan Ranges. The gorge proper spans from Novi Iskar Town to Liutibrod Village, extending for 67km, and its final and most attractive part, it is the south-east boundary of Vratsanski Balkan Natural Park. The area is abundant with natural, cultural and historic sites. The territory of the Park is the home of the protected area called Latanik Rocks, and the natural phenomena such as Temnata Dupa (The Dark Hole), Ritlite and Cherepish Rocks. Nowadays, as well as in the past, they are and have been a drawing force for people, and due to its location – the defile is the most natural thoroughfare across the mountain – they have not only secured their everlasting presence in the local life and traditions, culture and art, but also have been the subject of fame disseminated in the works of authors, travellers, and artists all over the world.

The beautiful places along Iskar River have been inhabited since early ancient times. The numerous archeological findings – tombstones and artefacts, historical, linguistic, and ethnographic sources representing the life and traditions of peoples inhabiting those lands – are an eloquent proof supporting our claim that here, there has been life since primordial times and that this life was never interrupted for a long span of time. The earliest confirmed settlements in the studied region date back from the end of the Stone and Bronze Ages (5000-6000 BC), located in naturally fortified and protected places. Such settlement has been found in the area of Gradishteto by Eliseina, where there are also remnants of a late antique and medieval stronghold. This topographic heritage is probably valid for other ancient and medieval buildings in the Iskar Defile. The remnants of the Thracians' settlements – dozens of ancient and medieval strongholds, settlements and towns are still evident: Osikovo, Lakatnik, and Dupnivrashko Keeps, the Grado at Oselna,

Zlatishko Gradishte within the land of Zverino, the Keep at Ignatitza, Razgrad, Shishman Keep, and Koritengrad at Liutibrod. Their locations show a pattern – each one has a line of sight with two other neighbours, which suggests the exchange of light or smoke signals. The remnants of the early Christian basilicas (5th to 6th century) have been studied in the region of Presvetenitza – Ochin Dol, at Ritlite – Liutibrod, as well the St. George Chapel at the Ritlite (7th to 9th century)

Undoubted is the cultural influence of the two large monasteries that are located in the vicinity of the gorge – Uspenie Bogorodichno (Assumption) Monastery and the Osenvlash Monastery called Sedemte Prestola (The Seven Thrones), the influence of the medieval and Revival chapels that have survived the years – sacred places of ancestral heritage for the local inhabitants. The numerous consecrated places are sacred grounds scattered across high flats, summits and old roads. The people's honour to those dates back from times immemorial, and has aimed at securing welfare and fertility. The hosts of the mountain maintain a live connection between man and God through rites and rituals. A big part is played by the mediator – the belief in the guardian, the saint that protects and helps is still strong.

The 118 votive gatherings and consecrated places, presented in this study, are located in the lands of 11 settlements located on the two banks of the Iskar River, from Druzhevo and Lakatnik to Liutibrod,

Druzhevo, Milanovo, Lakatnik, Opletia, Eliseina, Zli Dol, Oselna, Ochin Dol, Zverino, Ignatitza, and Liutibrod. You can find them in the villages but also outside, in inaccessible sheep pens, on ancient rocky places, Thracian mounds, or medieval necropolis, in the yards of old and new chapels, close to sacred trees, along rivers, streams, and springs. Each consecrated ground has been studied within the frames of the consecrated system of the region and settlement, and within the context of the traditional calendar of the mountain people. The time span is from the 20th century till nowadays. The consecrated signs, patrons, and formalism connected with the offering – kurban (sacrificial rite) for every sought after subject. The common elements, summaries, and deductions are presented in the second part of the study, while the first part presents two comparatively detailed and full picture of the history and the contemporary status of the consecrated system of each of the mentioned settlements.

In an accessible and considerably concise form this issues contain the most interesting and curious moments for the mass reader. Apart from the mythology and the certain consecrated ground the subject of the study include the past, toponymy, and its presence in the oral tradition of the local inhabitants. So thus, in the following pages you will read snippets of entertaining stories, sometimes with an unexpected ending and a taste of nostalgia, retold in authentic language of the people of the mountain. About their beliefs and “sermons” for the purely human sufferings and joys, for the tribal knowledge and wisdom passed forward within the family and the clan.

Информатори:

СЕЛО ДРУЖЕВО

Димитър Владинов Георгиев, р. 1931 г. в Дружево, пенсионер, работил като сондър и кравар.

Евгени Ангелов Николов, р. 1964 г., кмет на селото.

Саво Илиев Савов, р. 1947 г. в Дружево, пенсионер, работил в „Химко” – Враца.

Стояна Йорданова Николова, р. 1933 г. в Дружево, пенсионер, работила в ТКЗС.

СЕЛО МИЛАНОВО

Илия Димитров Жильов, р. 1930 г. в Миланово, фамилията Жильовци, пенсионер, краевед.

Цветана Ангелова Динова, пенсионер, краевед, дългогодишен учител и директор в училището.

Никола Петков Режов, р. 1911 г. от фамилията Режовци

Цветана Ангелова Керемейска, р. 1928 г. от фамилията Ружинци

Надка Николова Червенкова Кюзова, р. 1924 г.

Николай Венчов Кръстев – Цинцарски, р. 1975 г. в София, фотограф, от фамилията Цинцарци.

СЕЛО ЛАКАТНИК

Емил Кръстев Пешев, р. 1943 г. в Лакатник, пенсионер, миньор – работил по мините, син на учителя и краевед Кръстю Балкански.

Славчо Георгиев Ненчев, р. 1945 г. в Лакатник, пенсионер, работил във фабрика „Дружба” и в БДЖ, готвач на курбаните.

СЕЛО ОПЛЕТНЯ

Димитър Николов Петков, р. 1919 г. в Оплетня, пенсионер, работил като магазинер, ветеран от Втората световна война.

Костадина Димитрова Вутова, р. 1938 г. в Оплетня, пенсионер, работила в БДЖ.

Никола Димитров Николов, р. 1943 г. в Оплетня, пенсионер, работил като шофьор и миньор.

Петър Ценов Христов, р. 1925 г. в Оплетня, пенсионер.

Янка Иванова Николова, р. 1945 г. в Очин дол. 1965 г. се омъжва в Оплетня и остава да живее в селото, пенсионер, работила като счетоводител.

СЕЛО ОЧИН ДОЛ

Огнян Христов Петров, р. 1958 г. в Очин дол, предприемач и общественик, основен организатор на всички оброци в селото.

Димитър Илиев Димитров, р. 1944 г., пенсионер, работил като механик в Елисейна, краевед.

СЕЛО ЕЛИСЕЙНА

Гергина Неделкова Георгиева, р. 1958 г. в Елисейна, работила в завода, през последните години е библиотекар в читалището.

Елена Христова Тотова, р. 1933 г. в Елисейна, тук омъжена и живяла.

Иванка Илиева Илиева, р. 1932 г. в Очин дол, от 1953 г. живее в Елисейна, работила в завода.

МАНАСТИР „СЕДЕМТЕ ПРЕСТОЛА”

Петрана Ангелова от с. Осеновлаг, работи в манастира „Седемте престола“.

СЕЛО ЗВЕРИНО

Богдана Якимова Петрова, р. 1945 г. в Зверино, пенсионер, агроном.

Борис Митов Кръстев, р. 1954 г. в Зверино. Работил в Български пощи и съобщения, пенсионер, занимава се със строителство и фотография, общественик, дарител.

Иванка Драганова Колева, р. 1942 г. в Бовска Габровница, пенсионер, работила в завода за контактни елементи в Зверино.

Лиляна Александрова Иванова, р. 1958 г., работила в БДЖ.

Маргарита Цветкова Ценова, р. 1955 г. в Зверино, библиотекар.

Славка Христова Найденова, р. 1944 г., бизнесмен.

Христана Цветкова Митова, р. 1942 г. в Зверино, пенсионер, работила в завода в Зверино. Поддържа курбана на оброка при Дръвото на Илинден.

СЕЛО ЗЛИ ДОЛ

Ваня Николова Кръстева, р. 1970 г. в Зверино, омъжена през 1987 г. в Зли дол, където живее, библиотекар в читалището.

Кръстю Цонов Кръстев, р. 1930 г. в Зли дол, пенсионер, работил като

заварчик в завода в Елисейна.

Петра Григорова Величкова, р. 1939 г. в Зли дол, пенсионер, омъжена и живяла в същото село. Предава разкази и спомени на своята майка – баба Верка,

над 90-годишна, един от най-възрастните жители на селото.

Рада Димитрова Тодорова, р. в Елисейна, пенсионер, омъжила се в Зли дол през 1950 г. и оттогава живее в селото.

Яна Алексиева Атанасова, р. 1933 г. в Зли дол, тук омъжена и живяла, пенсионер.

СЕЛО ОСЕЛНА

Ангелина Недкова Павлова, р. 1929 г. в Оселна, пенсионер.

Ваня Христова Дамянова, р. 1956 г., живее в Оселна, омъжена в рода Дамянови – организатор на курбана на оброка при вековния цер в гробището.

Десислава Стефанова Димитрова, р. 1976 г., библиотекар.

Мария Иванова Йорданова, р. 1935 г. в Оселна, пенсионер.

Мило Иванов Йорданов – р. 1954 г. в Оселна, пенсионер.

Мило Крумов Колов, р. 1950 г. в Оселна, работил в завода в Елисейна, в мините, организатор на курбана на оброка на Св. Св. Константин и Елена край Искър.

Николина Павлова Маркова, р. 1938 г., живее в Оселна, пенсионер.

Рада Маринова Илиева, р. 1922 г. в Оселна, пенсионер.

Славка Петрова Каменова, р. 1949 г., живее в Оселна.

СЕЛО ИГНАТИЦА

Божидар Иванов Минов, р. 1946 г. в Игнатица, пенсионер, работил като механик. Поддържа родов оброк „Игнатишкия кръст“ при Черепишкия манастир.

Гълъбин Димитров Иванов, р. 1945 г. в Игнатица, пенсионер, поддържа оброка на Петровден в м. Ливагето.

Камена Илиева Николова, р. 1936 г. в Игнатица, пенсионер, работила като готвачка.

Мария Василева Минова, р. 1951 г. Поддържа със своя съпруг родов оброк на „Игнатишкия кръст“ при Черепишкия манастир.

Павлина Величкова Вутова, р. 1956 г. в Еленов дол, от 1975 г. е в Игнатица – тук е омъжена, живее до църквата и се грижи за нея.

Цветан Петров Вутов, р. 1950 г. в Игнатица, животновъд – дарил шиле за курбан на Гергьовден.

СЕЛО ЛЮТИБРОД

Данчо Николов Петков от рода на Цанкините, р. 1950 г. в Лютиброд, където живее.

Николай Тодоров Странчански, р. 1932 г. в Лютиброд и отрасъл в селото, военен, завърнал се отново в селото преди петнадесет години.

Василка Христова Стойкова, р. 1942 г. в Лютиброд, два мандата кмет на селото.

Цветан Николов Башманкин, р. 1943 г. в Лютиброд, където е живее.

Димитър Стоянов, р. 1963 г. в Лютиброд, където отраснал и живее, с три деца, готвач през последните две десетилетия на родовите и общоселски оброци в селото.

Мариана Димитрова Симеонова, р. 1956 г., библиотекар в читалището.

С благодарност към краеведите Ивана Захариева, Петър Вутов и Цветана Динова и фотографите Борис Кръстев и Николай Цинцарски.

Литература:

Балкански, Кръстю. История на с. Лакатник. София, 2004, 80 с.
Българското село. Юбилеен сборник. София, 1930, 599 с.
Борис Вълчев, Димитър Синьовски. Геоложки феномени на България. [Електронен ресурс]: <http://mgu.bg/geosites/home.html>
Ботьов си поведе белите комити: Христо Ботев и четата му в народната памет. Състав. Калина Тодорова, Блага Атанасова, Весела Пелова. Враца, 2008, 300 с.
Вутов, Петър. Игнатица древна и нова. София, 2003, 415 с.
Вутов, Петър. Оселна – селище от вековете. София, 2015, 208 с.
Динова, Цветана. От началото към вечността. София, 2013, 223 с.
Динова, Цветана, Жильов, Илия. От началото към вечността. Книга втора. София, 2015, 231 с.
Захаријева, Ивана. Село Зверино – бит и традиции в края на XIX и първата половина на XX век. Враца, 2002, 128 с.
Зверино. Състав. Христо Гълъбов. София, 1994, 24 с.
История на град Враца. София, 1976.
Кръстанова, Красимира. Обредното жертвоприношение – общностна идентичност и културни взаимоотношения. В: Известия на исторически музей Кюстендил, Т. VII. Кюстендил, 1997, с. 265-270.
Николов, Богдан. От Искър до Огоста. София, 1996, 341 с.
Николов, Богдан. Топонимията на Врачанска околия. София, 1997, 470 с.
Петкова, Миглена. Каменна летопис от Еленския Балкан. В: Народната култура на балканджиите. Т. X. Габрово, 2014, 21-36 с.
Романски, Стоян. България в образите на Феликс Каниц. София, 1939, 196 с.
Свети места. [Ел. ресурс]. <http://svetimesta.com/>
Свети места: Църквите и манастирите във Врачанския край. Състав. Калина Тодорова, Силвия Павлова. Враца, 2009, 240 с.
Своге: Официален сайт на Община Своге. [Ел. ресурс]. http://www.svoге.bg/?page_id=114
Странчански, Николай. За Странческия род и още нещо, Люти брод, 2005, 112 с.
Тодоров, Ганчо, Борисов, Илия. Люти брод праз вековете. Люти брод, 2002, 278 с.
Чанева-Дечевска, Нели. Ранно-християнската архитектура в България IV-VI в., София, 1999 г.

Архивни документи:

Държавен архив – Враца: Ф. 1314.
Регионална библиотека „Хр. Ботев“ – Враца, архив Краезнание с Дигитална библиотека.
Архив на читалищата в селата Зверино, Зли дол, Лютиброд, Оселна.
Архив на антикварна къща «Ценкулов» - Враца.
Личните архиви на Борис Кръстев, Божидар Минов и Николай Цинцарски.

Съдържание:

Предговор	Стр: 3 - 4
с. Дружево	Стр: 5 - 10
с. Миланово	Стр: 11 - 16
с. Лакатник	Стр: 17 - 24
с. Оплетня	Стр: 25 - 27
с. Очин дол	Стр: 28 - 33
с. Елисейна	Стр: 34 - 38
с. Зверино	Стр: 39 - 47
с. Зли дол	Стр: 48 - 52
с. Оселна	Стр: 53 - 59
с. Игнатица	Стр: 60 - 71
с. Лютиброд	Стр: 72 - 80
Summary	Стр: 81 - 82
Информатори	Стр: 83 - 84
Литература	Стр: 85